

Yirminci Asırda Körfez Romanı: Kuveyt Örneği Novel in the Arabian Gulf in the 20th Century: The Case of Kuwait

Leyla YAKUPOĞLU BORAN *

Öz

Körfez romanı; Mısır, Lübnan, Suriye ve Irak gibi edebiyat alanında öncü olan Arap ülkelerine göre daha geç bir tarihte teşekkül etmiştir ve ilk numunelerine de bittabi yirminci asrın ortalarında rastlanmaktadır. Edebî türlerin Körfez ülkelerindeki gelişiminin diğer Arap ülkelerine kıyasla daha sonraki yıllarda gerçekleşmesi önemli ölçüde buradaki siyasî, ekonomik ve sosyal istikrarla ve okuyucu kitlesinin varlığıyla alakalıdır. Nitekim Körfez ülkelerinin 1950'li yıllarda bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından aydın kesimin objektif bir gözle toplumu gözlemleyip toplumun bireylerini gerek irşâd etmek gerekse siyasî ve sosyal alanlarda yaşanan reformlara dair olumlu veya olumsuz eleştirilerini yönelterek aksayan yönleri dile getirmek suretiyle onlara çözüm yolları sunmayı amaç edindiği görülmektedir. Gelişen kitle iletişim araçları sayesinde öncü çalışmaları takip etmek de kolaylaşınca aydınların toplumsal sorunları dile getirmede en uygun edebî türlerden biri olan roman türüne ilgi duymaları kaçınılmaz olmuştur. Zira roman, özgür bir şekilde duygu ve düşüncelerin anlatılabilmesi için yazar ve aydına geniş bir alan sunmaktadır. Bu çalışmada genel olarak Körfez ülkelerinde roman türünün teşekkülü ve öncüleri ele alınmış, özellikle de Kuveyt romanının doğuşu ve yirminci asırdaki seyri ile bu türün temsilcilerinin çalışmaları ve bu çalışmaların muhtevası hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Körfez romanı, İsmâil Fehd İsmâil, Kuveyt romanı, Nuriye es-Sedâni, Leylâ el-Osmân.

Abstract

Compared to the pioneering Arab countries in the field of literature such as Egypt, Lebanon, Syria, and Iraq; novel in the Arabian Gulf was formed at a later time. Because of this, first novels were written in the middle of the twentieth century. The development of literary genres in the Arabian Gulf literature in the later years compared to other Arab countries is significantly related to the political, economic, and social stability and the presence of the audience. Thus, after the Arabian Gulf countries gained their independence in the 1950s, it is seen that the intellectuals aimed to observe the society with an objective perspective and to provide solutions to the individuals both by guiding them and by expressing their positive and negative criticism about the reforms in the political and social fields. As it became easier to follow the pioneering studies thanks to the developing mass-communication tools, it was inevitable for the intellectuals to be interested in the novel genre, which is one of the most suitable literary genres to express social problems. Because the novel offers a wide area for the writer and the intellectual to express feelings and thoughts freely. In this study, the process and pioneers of the novel in the Arabian Gulf are discussed. It is aimed to give information about the appearance and progress of the Kuwaiti novel in the twentieth century, and the studies of representatives of this genre in Kuwait and their novels' contents.

Keywords: Novel in the Arabian Gulf, Ismail Fahd Ismail, Kuwaiti novel, Nouria al-Sadany, Laila al-Uthman.

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye.

E-mail: leyla.yakupoglu@istanbul.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-1236-2888>

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

Leyla Yakupoğlu Boran
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye

Submission/Başvuru:

30 September/Eylül 2021

Acceptance /Kabul:

07 November/Kasım 2021

Atıf/Citation:

Yakupoglu Boran, Leyla, "Yirminci Asırda Körfez Romanı: Kuveyt Örneği", İstanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS), 4/2 (2021/2), 329-368.

Extended Abstract

The appearance of the Western novel in Arabic literature took place in a late period, especially due to the political and social reasons. As an output of the political stability of Arab societies and the innovation efforts that started in modern Arabic literature, a modern literary genre -the novel- emerged in Arabic literature at the middle of the twentieth century. Because the reader's orientation towards literature can only be achieved by the existence of a suitable social structure in society and the existence of a readership to whom literary productions will appeal. As it is known, although each Arab country maintained its political stability in different time periods, the independence of the Arabian Gulf countries corresponds to a much later period. It is not surprising, then, that it was in the 1950s that public interest in the novel took place in the Persian Gulf. As it may be understood from what has been said above, despite the fictional examples of the novel genre are encountered in the first quarter of the twentieth century in Arabian Gulf literature, these works cannot be fully qualified as novel. Thus, we witness that literary critics make definitions such as 'long stories' or 'novella' for these works. Of course, the inconsistency in the descriptions of the aforementioned studies is due to the deficiencies in the content and technical characteristics of these works. They could neither be a complete 'novel', nor a 'story'.

This study, which generally mentions the first examples and representatives of the novel in the Arabian Gulf, also tries to discuss the situation of the novel in Kuwaiti literature, the works in this genre and the representatives in detail. When the content of the novels is evaluated, it is seen that political and social issues and the people's financial problems are handled. Secondary issues which are told in the novels are the relationship between men and women, the desire of elder family members to have a right to shape the lives of younger family members, the inequality between social strata and the problems of workers. The importance of women's education, their roles in society and the necessity of being free individuals are among the main topics written by women writers. While examining the mentioned issues in the novel, the authors also analyse characters' psychological states. It is obvious that the heroes of novels written in the twentieth century are generally in an escape. As a result of alienation from society, desire of being away from everything is a wish to escape from the family and the country, often from the past in hope of living a better life. As it is seen, in the twentieth century novel of the Arabian Gulf, it is encountered with the anxious and sometimes rebellious characters who are in conflict with themselves instead of people who are happy and in peace with society. However, it is not overlooked that the female heroes look to the future much hopefully than the male ones and struggle determinedly to change their lives.

It would not be right to say that the authors who wrote novels in the twentieth century are the pioneers of a literary movement. Because of the aforementioned reasons, it is not possible for the novel that emerged in a late period to improve in such a short period of time. But we can say that the early period works usually bear the movements of realism and romance. In addition to this, themes of suicide, depression, and the search for identity, which are among the most important themes of Western novel, find place in the early period of the Arabian

Gulf novels. It shows that the pioneers of this genre wrote their literary works not only for raising the awareness of the public but also they consciously had aesthetic concerns.

Although it is not right to state that the Arabian Gulf novel, especially Kuwaiti novel, in the twentieth century which is examined in this study, in terms of its content and technical characteristics, is completely same with Western novel; but it is suitable to express that Kuwaiti novel has made a remarkable progress in a period of nearly fifty years. We believe that it would be beneficial to consider the development process of the Arabian Gulf novel in the twenty-first century as the subject of a different study in order to understand the way it has come.

GİRİŞ

'Romanın taktığı bin türlü maskesi, giydiği bin çeşit kıyafeti, okuyucu karşısında girdiği bin türlü şekli vardır.'¹ Bu özelliklerinden de anlaşılacağı üzere mezkûr edebî türün efrâdını câmi ağyârını mâni tutacak belli bir tanımı yoktur. Diğer edebî türlerle ortak birçok özelliği taşımasının yanı sıra gerek şahıs kadrosu gerekse işlediği konular ve bunları işleyiş yöntemi gibi açılardan kendine has özellikleriyle diğerlerinden ayrılır ve farklı bir hüviyete sahip olur. Destan, makâme, masal ve kısa öykü gibi roman da tahkiye sanatının bir türevi olsa da aşağıda zikredilecek özellikleri hasebiyle başlı başına ayrı bir edebî türdür.

Dr. Abdülmelik Murtâz'ın roman teorisi üzerine kaleme almış olduğu çalışmasına göre² romanın bazı edebî türlerle olan ortak ve farklı hususiyetlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

1- **Roman-Destan:** Roman gerçek hayata dair kesitler sunması, insanın olaylar karşısındaki tavrını aktarması ve dünyada var olan şeyleri somutlaştırarak ele alması yönüyle destanlarla ortaklık arz eder. Ancak dil açısından bakıldığında -bazı istisnalar olsa da- romanda nesir dilinin kullanıldığının ve destanlarda ifade biçiminin şiir olduğunun görülmesiyle bu iki tür arasındaki farklılığın şekil itibarıyla da kendini gösterdiğine tanıklık edilir. Bu farklılık elbette biçimsel unsurlarla sınırlı kalmaz, buna ek olarak roman ve destan arasındaki asıl ayrışım, romanın olağan olay ve sıradan kahramanları konu edinmesiyle görülür. Destan ise olağanüstü olay ve kahramanlardan beslenir, romandaki gibi sıradan insanların alışıldık yaşamlarını merkeze almaz. Diğer bir farklılık, zaman ve mekân itibarıyla da destanların büyüklük ve ululukla özdeşleşen zamansal ve uzamsal boyutları vardır. Romanlar gibi geniş hacimli anlatılar olmasına rağmen destanlardaki zamanın, 'kahramanlık dönemleri' dışında müşahade edilemeyecek derecede yavaş aktığı görülür. Ancak beşerî yaşama ait akisleri ele alan ve 'dinamizm ve hız'la özdeşleştirilen romanda bu zaman dilimi belirli bir çerçeveye sınırlandırılrsa da destana kıyasla daha fazla hareketliliğin mevcudiyeti söz konusudur.

2- **Roman-Şiir:** Romanda her ne kadar nesir dili kullanılsa da bu dil halkın konuştuğu ahenksiz bir nesir dili değildir, aksine romanın mensûr dili şiirsel bir üslupla bezenmiştir. Şiir türü kendine has diliyle duru ve eşsiz güzellikler ile hayalleri aktarırken roman kendine mahsus nesir dili ile yukarıda bahsedilen konuları ele alır.

3- **Roman-Tiyatro:** Bu iki edebî türün genel olarak mekân, zaman, dil, olay örgüsü ve şahıs kadrosunun dâhil olduğu yapı unsurları itibarıyla ortaklık teşkil ettiği açıktır. Romanda nüktedan ve hafifmeşrep karakterlerin bulunması ve bazı

¹ Abdülmelik Murtâz, *Âlemu'l-ma'rife: Fî nazariyyeti'r-rivâye (Bahs fî tekniyyâti's-serd)*, Kuveyt: el-Meclisu'l-Vatanî li's-Sekâfe ve'l-Funûn ve'l-Âdâb, 1998, s. 11.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Murtâz, *Âlemu'l-ma'rife: Fî nazariyyeti'r-rivâye (Bahs fî tekniyyâti's-serd)*, s. 12-13.

epizotların teatral kesitler sunması bu iki türün birbiriyle benzerliğini göstermesi açısından önemlidir. Roman ve tiyatrodaki göze çarpan en önemli farklılık ise dildir. Her ne kadar iki türün örneklerinde nesir dili kullanılsa da romanın dili edebî üsluba yakındır, tiyatro oyunlarının dili ise çoğunlukla halk dilidir.

Arap edebiyatında modernleşmenin ilk döneminde genellikle uzun hikâye olarak adlandırılan ‘roman’, XX. asırda modern Kuveyt edebiyatında ürünlerine rastladığımız edebî türlerin sonuncusudur. XXI. asrın başlarına kadar İsmâil Fehd İsmâl ve Nûriye es-Sâlih es-Sedânî ve Fâtıma Yûsuf el-Ali dışında roman türünde eser kaleme alma hususunda süreklilik arz eden başka yazar olmamıştır. Çoğu yazarın bu türde yazdığı eserler münferit birer çalışma olarak edebiyat tarihindeki yerini almıştır. Bu sebeple ilk dönem Kuveyt romanlarında herhangi bir yönelimden, üsluptan ve edebî akımın etkisinden yahut ele alınan ortak bir düşünceden bahsetmek mümkün değildir. Bu çalışmada da mezkûr sebepten dolayı roman türünün ilk ürünlerinin neler olduğu ve mahiyetleri hakkında bilgi verilmekle iktifa edilecektir.

1. XX. Asırda Körfez Romanına Genel Bir Bakış

Modern Arap edebiyatında roman türünün ortaya çıkışı kaynaklarda XX. asrın ilk çeyreği olarak kaydedilir. Ancak bu tarih dilimi Körfez ülkeleri için geçerli değildir. Zira Körfez’in sosyal açıdan gelişimi; orta sınıfın durumu, toplumun modernleşmeye karşı tutumu ve geleneksel sosyal yapıyla³ bilimum ilişkili olduğu için Lübnan, Mısır ve Suriye gibi ülkelerde edebî alanda kaydedilen ilerleme Körfez ülkeleri için mümkün olmamıştır. Doğal olarak Körfez ülkelerinde roman türü yukarıda mezkûr etmenlere bağlı olarak diğer Arap ülkelerine göre daha geç bir dönemde ortaya çıkmıştır.

Körfez ülkelerinde yirminci asrın ilk çeyreğinde doğup, geride bıraktığı yarım asır gibi kısa bir zaman diliminde birçok değişime uğradığına tanıklık edilen roman türünün temel anlamda iki aşamada bugünkü halini aldığı belirtilir. Edebiyat eleştirmeni Abdulhafız eş-Şemerî bu aşamaları şöyle adlandırır: “*Körfez romanı yarım asırlık süre zarfında iki aşama katetmiştir. İlki ortaya çıkış (neş’et) dönemidir. İkincisi ise değişim-gelişim (tehavvul ve tetavvur) dönemidir. Bu dönemde Körfez romanının romantizm ve realizm olmak üzere iki edebî akımın hususiyetlerini taşıdığı görülür. Roman türünde eser kaleme alan yazarların çoğunlukla romantik akımın etkisinde kaldıkları müşahade edilir. Bu noktada tam anlamıyla ‘romantik’ denebilecek çalışmalardan biri olarak 1993 yılında Râşid Abdullah en-Na’îmî’nin yazdığı Şâhede⁴ adlı roman zikredilebilir. Ancak sonraki nesil, ‘yeni’nin*

³ Fâris el-Bîl, *er-Rivâye el-Haliciyye: Kırâ’a fi’l-ensâkı’s-sekâfiyye*, Ürdün: Academic for Publishing and Distributing Co., 2016, s. 24.

⁴ *Şâhede* adlı roman, güzelliği dillere destan Şâhede adlı genç bir kızın hikâyesini konu edinmektedir. Bir köle taciri, Şâhede ve ailesini kaçırıp köle pazarında satmak ister. İşte burada Şâhede’nin hikâyesi başlar. Herkes onun güzelliğinden etkilenerek onu elde etmek için kıyasıya mücadeleye girişir. Ülkesinden kaçırılarak Arap Emirlikleri’nde köle pazarında satılmak istenen 17 yaşındaki genç bir kızın hayatını konu edinen bu roman, köle ticaretini, kadınların uğradığı haksızlıkları ve karşı karşıya kaldıkları sıkıntıları ayrıntılı bir şekilde işlemektedir.

sorumluluğunu yüklenip farklı temalarda hayal ile gerçeği bir araya getiren biyografik ve panoramik romanlara yönelmiştir.”⁵

Ancak yukarıda eş-Şemerî tarafından zikredilenlere binaen yine de Körfez romanının, bu türü diğer edebî türlerden ayıran kaos ve kargaşadan, kendini arama ve bireyin kayıp kimliğini yeniden anlamlandırma gibi temalardan uzak olduğunu söyleyemeyiz. Bu hususlara ilaveten Körfez romanının, ortaya çıktığı dönemden itibaren toplumun sorunlarını, iktisâdî ve içtimâî değişimlerini konu edindiği gibi toplumdaki bireylerin durumunu da gerek birbirleriyle ilişkileri gerekse ahlâkî ve fikrî söylemleri itibarıyla ele aldığı açıkça müşahede edilmektedir.

Tarihsel açıdan Körfez romanının en erken ortaya çıktığı ülke, Suudi Arabistan’dır. Bu bağlamda 1930 yılında Abdulkuddûs el-Ensârî’nin yayımladığı *et-Tev’emân* adlı roman genel itibarıyla Körfez topraklarında husûsen de Suudi Arabistan’da kaleme alınan ilk roman olarak kabul edilmektedir. Körfez ülkelerinde genel olarak sosyal ve edebî alandaki gelişmelerin diğer Arap ülkelerine göre daha geç bir dönemde kaydedilmiş olmasına rağmen Muhammed Hüseyin Heykel’in 1914 yılında neşrettiği *Zeyneb* adlı romanla kıyaslandığında Körfez romanının ortaya çıkışının çok da geç bir zamana tekabül etmediği görülmektedir. Tam bu esnada Körfez topraklarında roman türünün doğuşu ve gelişimi ile ilk temsilcileri hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1.1. Suudi Arabistan’da Roman

Genel kabule göre Suudi Arabistan’da şekillenen roman türü dört temel merhalede ele alınabilir. **İlk merhale** 1930-1954 yılları arasını kapsamaktadır. İlki yukarıda da belirtildiği üzere ilk roman olarak addedilebilecek *et-Tev’emân*’dır. Abdulkuddûs el-Ensârî’nin bu romanının içerik, olay örgüsü, zaman ve mekân tavsifi, karakter ve tip tahlili ile çatışma ve diyalog gibi teknik unsurlar itibarıyla zayıf bir çalışma olduğu⁶ dile getirilmektedir. *et-Tev’emân*’ın ardından Sâlih Selâm *Fetâtu’l-bosfûr* ve Muhammed Nûr Cevhercî 1935 yılında *el-İntikâmu’t-tab’iyy* adlı romanını neşretmiştir. Bu çalışmadan on sekiz yıl sonra yani 1948 yılında Ahmed es-Subâ’î tarafından *Fikra* adlı roman yazılmıştır. Bazı edebiyat eleştirmenleri bu çalışmanın, roman türünde verilen ilk gerçek örnek olduğunu dile getirmektedir. Zira söz konusu çalışma -eleştirmenler nezdinde- roman yazma bilinciyle kaleme alınarak modern toplumun beklentilerini ihtiva etmektedir. Yine aynı yıl Muhammed Alî Mağribî tarafından *el-Ba’s* adlı roman yazılmıştır⁷.

Suudi romanın bu ilk nüvelerinin ekildiği dönemin akabinde altı yıllık bir kesintiden sonra edebiyat araştırmacıları tarafından ‘te’sîs dönemi’ diye adlandırılan

⁵ Abdulhafız eş-Şemerî, “er-Rivâyetu’s-Su’ûdiyye...tehavvul ev tatavvur?”, *Cerîdetu’l-cezireti’s-sekâfiyye*, 15136 (17 Cemâziyelevvel 1435).

⁶ Zeyn el-Âbidîn, “Tatavvuru’r-rivâye fi’l-Memleketi’l-Arabiyyeti’s-Su’ûdiyye”, (17 December 2016), https://www.nidaulhind.com/2016/12/blog-post_76.html (Çevrimiçi: 06.09.2020).

⁷ Ulyâ Abdullah el-Omrî, “er-Rivâyetu’s-Su’ûdiyye beyne’t-tenvîr ve’t-tekfîr: Kirâ’a ictimâ’iyye-târîhiyye”, *Mecelletu’l-Mustakbeli’l-Arabî*, 463 (2017), s. 96.

ikinci merhale başlamıştır. Bu dönem 1954-1979 yılları arasını kapsamaktadır. 1954 yılında Hâmid Demenhûrî'nin yayımladığı *Semenu't-tadhiye*, genel kabule göre o dönemde olay örgüsü ile sanatsal ve teknik diğer hususiyetler açısından diğer verimlere kıyasla Batılı manada roman türüne en çok uygunluk gösteren örnektir. 1963 yılında ise gerçek manada roman olma hüviyetine kavuşmuş olan Demenhûrî'nin ikinci romanı *Ve merreti'l-eyyâm* ile Sa'îd Defterdâr'ın *el-Efendî* adlı çalışması yayımlanmıştır. Aynı dönemde İbrâhîm en-Nâsır roman türünde eserler vermiş; 1961'de *Sukûbun fî ridâi'l-leyl* ve 1969'da *Sefînetu'l-mevtâ* adlı iki romanını yazmıştır. *Sukûbun fî ridâi'l-leyl*, köy ve şehir arasındaki ikilem ile köylü ve şehirliler arasında cereyan eden ilişki krizini ele alan ilk roman olarak addedilir⁸. Bu iki romanın ardından da Suudi Arabistan'da neşredilen ilk tarihî roman olarak görülen *Emîru'l-hubb* adlı çalışmasını okuyucusuyla buluşturmuştur⁹. Bu dönemde ayrıca ilk kadın roman yazarları çalışmalarını neşretme fırsatı bulmuştur. Sumeyra bint el-Cezîre müstear ismiyle Sümeýra Kâşıkî, aralarında *Vedda'tu Âmâlî*, *Berîku ayneyk* ve *Zikriyât dâmi'a* adlı romanların bulunduğu toplam altı çalışmasını yayımlamıştır. Ayrıca Hind Sâlih *el-Berâ'etu'l-mefkûde*'si ile Hudâ er-Reşîd ise *Ġaden seyekûnu'l-hamîs* adlı romanıyla bu döneme isimlerini yazdırmışlardır. Suudi kadın roman yazarlarının yabancı toplumların yaşamlarından oldukça etkilendikleri görülmektedir. Nitekim romanlarında Suudi toplumuyla herhangi bir bağı olmayan yaşamlara ait hikâyeleri konu edinmişlerdir.¹⁰

Üçüncü merhale ise 1980'li yıllara tekabül eder. Bu yıllarda Suudi romanı hem kemiyet hem de keyfiyet itibarıyla önceki dönemlere göre üstünlük arz eder. Bu dönemde yazılan romanlarda konu çeşitliliği de göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Abdulaziz Mişrî'nin romanları temayüz etmekte olup yazar on yıllık süre zarfında *el-Ġuyûm ve Menâbitu's-şecer*, *Rîhu'l-kâdî*, *el-Husûn*, *Sâliha* ve *el-Vesmiyye* adlı beş adet roman kaleme almıştır. Romanların muhtevası değişen olaylara rağmen insanın iffeti ve masumiyeti, köy ve şehir arasındaki ilişki, kimlik kaygısı ve toplumsal kalkınma etrafında döner. Ayrıca göç ve topluma yabancılaşma meselesi, kadının toplumdaki yeri ve yüz yüze kaldığı sıkıntılar, Suudi toplumun şahitlik ettiği sosyal alandaki değişimler Mişrî'nin bu dönem eserlerinde en çok işlediği konulardan bazılarıdır. Abdulaziz Mişrî 1980'den sonra yazdığı romanlarında ele aldığı sorunlara çözüm yolu aramaz; aksine sanatsal kaygılar güderek romanda kullandığı dil ve üsluba daha çok önem verir. Romanın üçüncü merhalesinde kendinden en çok söz ettiren isim Mişrî olsa da 1987 tarihinde Recâ Âlem'in *4/Safer*'i, Abdulaziz es-Sak'abî'nin 1988'de yazdığı *Râihatü'l-fahm*, Hamza Bokarî'nin 1984'te neşrettiği *Sakîfetu's-safâ*'sı temayüz eden diğer çalışmalar arasındadır. Ne var ki zikredilen son isimlerden *4/Safer* adlı romanıyla sanatsal

⁸ el-Omrî, "er-Rivâyetu's-Su'ûdiyye beyne't-tenvîr ve't-tekfîr...", s. 97.

⁹ Hayâ Nâsir eş-Şehvânî, "Sûretu'r-racul fî'l-mutehayyili'n-nesevî fî'r-rivâyeti'l-Halîciyye", Yüksek Lisans Tezi, Qatar University, s. 17.

¹⁰ eş-Şehvânî, "Sûretu'r-racul fî'l-mutehayyili'n-nesevî...", s. 18.

yetkinliği itibarıyla 'İbn Tufeyl Edebiyat Ödülü' kazanan Recâ Âlem dışında kalıcı eser bırakan kimse olmamıştır¹¹.

Dördüncü merhale 90'lı yılları kapsamakta olup edebiyat eleştirmenlerince romana dair en önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı devir olarak görülür. Bu dönemde yazarlar geleneksel tahkiye yazımından yavaş yavaş sıyrılmaya başlamış ve roman türünün, Batılı örnekleri gibi şekillenmesine katkı sağlayan isimler temayüz etmiştir. Başka bir deyişle 1990'lı yıllarda hem kültürel ve sosyal hem de siyasî alanda yaşanan gelişmeler tabii olarak roman türünün bu dönemde yeni bir kimliğe kavuşmasını sağlamıştır. Gâzî el-Kuseybî, Turkî el-Hamad, Abduh Hâl, Yûsuf el-Muhaymîd, Mohammed Hasan Alvân, Abdulfazîz eş-Şemerî, Abdullah et-Ta'azî, Recâ Âlim, Leylâ el-Cuhenî, Nûrâ el-Ğâmidî, Recâ es-Sâni', Mehâ el-Faysal, Nidâ Ebû Alî, Bedriyye el-Bişr, Umeyme el-Hamîs¹² dördüncü merhalenin öne çıkan isimleri arasında yer almaktadır.

1.2. Birleşik Arap Emirlikleri'nde Roman

BAE'de neşredilen ilk roman Râşid Abdullah'ın kaleme aldığı *Şâhende* adlı çalışmadır. Bu topraklarda 1971'de yayımlanan mezkûr romanın ardından 2003 yılına kadar toplamda 25 adet roman kaleme alınmıştır ki bunların sonuncusu Meysûn Sakr el-Kâsî'ye ait *Reyhâne*'dir.

Birleşik Arap Emirlikleri'nde XX. asırda romanın serüvenini dört merhalede incelemek mümkündür. **İlk merhale** 1968-1971 yılları arasındaki dönemdir. Bu yıllar bağımsızlık mücadelesinin ve yeni bir devlet kurma çabalarının var olduğu dönemdir. Yine de az sayıda edip ve yazar, çalışmalarını farklı edebiyat kulüplerinin çıkardığı sınırlı sayıdaki neşriyatta yayımlayabilmekteydi. 1968-1969 yıllarında 'Neşretu Dabî' adlı ilk resmî yayın bülteni ve 'Cerîdetu'l-İttihâd' adlı gazetenin çıkmasıyla yazarlar için çalışmalarını takdim edecekleri yeni mecralar ortaya çıkmıştır. Abdullah Sakr'ın *el-Ummiyye* adlı kısa öyküsü bu gazetede yayımlanan ilk çalışmadır.

İkinci merhale ise Birleşik Arap Emirlikleri'nin bağımsızlığını ilan ettiği 1971 yılından 1975 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde eğitim-öğretim faaliyetlerinin yaygınlaşması, farklı kültürlerle tanışılmaya başlanması ve basın-yayın alanındaki yenilikler edebî hayatı olumlu yönde etkilemiştir. Daha önce de belirtildiği üzere 1971'de neşredilen *Şâhende* ile roman türünün ibtidâî örneği verilmiştir. Sonrasında ise Muhammed Ğabbâş *Dâimen yahdus fi'l-leyl* adlı romanını kaleme alır (1974) ve bu çalışmasını 1979'da 'el-Ezminetu'l-Arabiyye'¹³

¹¹ el-Omrî, "er-Rivâyetu's-Su'ûdiyye beyne't-tenvîr ve't-tekfîr....", s. 97.

¹² el-Omrî, "er-Rivâyetu's-Su'ûdiyye beyne't-tenvîr ve't-tekfîr....", s. 98. Suudi romanı hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Hasan Hicâb el-Hâzimî, *el-Batal fi rivâyeti's-Su'ûdiyye*, Ürdün: Dâru'l-Cenâdirîyye li't-Tibâ'a, 2008; Hasan Hicâb el-Hâzimî, *el-Binâu'l-fenni fi'r-rivâyeti's-Su'ûdiyye*, Ürdün: Dâru'l-Yâfâ li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2009; Sultân b. Sa'd el-Kahtânî, *er-Rivâye fi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Su'ûdiyye: Neş'etuhâ ve Tatavvuruhâ*, y.y.: Mektebetu'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 1998.

¹³ Muhammed Ubeyd Ğabbâş ve Ğânim Ubeyd Ğabbâş'ın sahibi olduğu *el-Ezminetu'l-Arabiyye* adlı derginin ilk sayısı 8 Mart 1979 tarihinde Birleşik Arap Emirlikleri'nde çıkmıştır. Haftalık olarak

adlı dergide neşreder. Bu döneme ait edebî ürünlerin en bâriz özelliği, sanatsal- teknik açıdan ve fikrî yapısı itibarıyla geleneksel roman olmalarıdır. Nispî olarak romantik akımın özelliklerini taşırlar. Hüznün ve ayrılığın sebep olduğu coşkulu duygulara dayanırlar. Bu dönemde neşredilen eserler genellikle kıtlık ve küçük yaşta evlilik, genç erkek ve hanımlara eşlerini seçme hakkının verilmemesi gibi toplumsal sorunlar ile bu sorunlardan doğan hayal kırıklığı ve başarısızlık hissini ele almaktadır. Bu hususlara ilaveten romanlarda petrolün keşfiyle insanların maddî durumunun giderek iyileşmeye başlaması ve aralarında cereyan eden samimi ilişkiler ile yardımlaşmanın yok olması, bu iyi hasletlerin yerini çıkar ilişkisine bırakması ve maddiyatın ön plana geçerek toplumun manevî yönden çökmesi anlatılmaktadır.

Üçüncü merhale edebî alanda duraksama dönemi olarak addedilmekte ve 1975-1979 yıllarını kapsamaktadır. Söz konusu devirde roman türünde herhangi bir çalışma kaleme alınmamıştır.

1979-1990 yılları arasındaki **dördüncü merhale**, roman türünün adeta neşvünema bulup verimlerinin toplandığı dönemdir. Edebî ve sosyal alanda modernleşmenin bir nişanesi olarak görülen roman türü, ‘el-Ezminetu’l-Arabîyye’ adlı derginin yayın hayatında yer edinmesiyle genç kalemler için de bir ilgi odağı haline geldi. Her ne kadar modern şiir ve tiyatro türü romanın önünde olsa da ‘el-Halîc’¹⁴ ve ‘el-Beyân’¹⁵ gazeteleri edebî faaliyetlerin her türünü destekleyici adımlar atıyordu. Bu gibi gelişmeler sayesinde toplumda da yavaş yavaş kabul görmeye başlayan roman türünde bu suskunluk dönemini bozan ilk isim ‘*İkdun yebhas ‘an ‘unk* başlıklı çalışmasıyla Abdullah en-Nûrî olmuştur’¹⁶. Bu roman toplumsal romandan (Şâhende) polisiye romana geçişin alışılmadık bir örneği olarak görülmektedir. Zira Arap edebiyatında genel itibarıyla romantik akımın etkisinde yazılan ilk örnekleri, toplumsal gerçekçi veyahut realist akımın etkisi altında yazılan eserler takip eder. Burada romantik romandan polisiye romana geçişin sebebi, bu dönemde genç yazarların Arsen Lüpen serisi ve Agahta Christie’nin oldukça rağbet gören ve revaçta olan polisiye romanlarından etkilenmeleri olarak açıklanabilir.

yayımlanan dergide siyaset, ekonomi ve kültür ile ilgili haberler yer almaktaydı. Bazı yıllar siyasî sebeplerden ötürü neşredilemeyen dergi, 1983-2003 yılları arasında kesintisiz bir şekilde çıkmasa da Londra, Kıbrıs ve Beyrut gibi farklı yerlerde yayın hayatına devam etmiştir. 2003-2012 yılları arasında aylık ve elektronik olarak yayımlanmaya devam eden *el-Ezminetu’l-Arabîyye*’nin 76. sayısından sonra yayın hayatı sona ermiştir. <http://www.arabtimes.com/osama/doc114.html> (Çevrimiçi: 29.04.2021).

¹⁴ İlk sayısı 1970 yılında Birleşik Arap Emirlikleri’nde Arap halkının sorunlarını dile getirme ve haklarını savunma hedefiyle Terîm İmrân Terîm ve Abdullah İmrân Terîm tarafından neşredilmiştir. Günümüzde de günlük gazete olarak yayın hayatına devam etmektedir. <https://www.alkhaleej.ae/>.

¹⁵ İlk kez 1980 yılında Abu Dabi’de neşredilen *Cerîdetu’l-beyân*, spor, ekonomi ve ‘beş duyu’ bölümlerinden oluşan günlük bir gazeteydi. Pazar günleri ‘söyleşi’, cuma günleri ‘kitap’ ekiyle yayımlanıyordu. Bugün siyasetten ekonomiye, sağlıktan spora ve kültürel haberlere dair pek çok konuda haber ve köşe yazısı neşreden günlük gazete olarak yayın hayatına devam etmektedir. <https://www.albayan.ae/>

¹⁶ Firâs Ahmed Şevâh, “el-Binâu’l-fennî li’r-rivâyeti’l-İmârâtiyye: Rivâye min eyyi şey’in halaktu? Li’r-rivâyiye Meysâ el-Muheyrî Numûzecen”, Yüksek Lisans Tezi, al-Neelain University, 2018, s. 15.

1.3. Umman'da Roman

Diğer Körfez ülkelerine göre Umman'da roman türüne ait ilk örneklerin oldukça mütevazı ve ibtidai tecrübeler olduğu görülmektedir. Romanın ilk nüveleri Ummanlı yazar Abdullah b. Muhammed et-Tâî tarafından atılmıştır. et-Tâî'nin çalışmalarından ilki bağımsızlık çabalarının hikâyesini anlatan ve 1963'te Beyrut'ta neşredilen *Melâiketu'l-cebeli'l-ahdar*'dır. et-Tâî bu çalışmasını yazmaya 1958 yılında Bahreyn'de başlamış, romanını 1962'de Kuveyt'te tamamlamıştır¹⁷. Körfez ülkeleri ve Beyrut'ta cereyan eden olayların ve buralarda yaşayan şahsiyetlerin iz düşümü olarak dikkat çeken çalışma için bizatihi et-Tâî'nin konar-göçer hayatının yansımalarıdır da denir¹⁸. et-Tâî'nin ikinci romanı ise 1969-1971 yılları arasında kaleme aldığı ancak vefatının ardından 1981 yılında neşredilen *eş-Şirâ'u'l-kebîr*'dir. *eş-Şirâ'u'l-kebîr*, XVI. asırda Portekiz sömürgesine karşı Ummanlıların mücadelesini anlatan tarihî bir roman¹⁹ olarak addedilmektedir. Ne var ki teknik özellikleri ve unsurları itibarıyla bu iki çalışmanın roman türünden çok biyografi türüne daha yakın oldukları görülmektedir. Roman türünün ilk örnekleri olarak kabul edilmeleri hususu ise romanlardaki zaman kurgusuyla ilişkilendirilmektedir.

1988 yılına gelindiğinde ise Seyf es-Sa'dî'nin *Cirâhu's-sinîn* ve *Harîfu'z-zemân*'ı ve 1989'da *el-Cânibu'l-âhar*'ı yayımlanmıştır.

Umman'ın çağdaş yazarlarından Su'ûd el-Muzaffer ise hikâye yazarı olarak başladığı edebî hayatına 1988 yılında yayımladığı *Rammâl ve Celîd*, 1989'da *el-Mu'allim Abdurrezzâk* ve 1990 yılında neşrettiği *Racul ve Mer'e* adlı romanlarıyla yeni bir mecra kazandırmıştır. el-Muzaffer, bu ilk romanlarında, hikâyelerinde olduğu gibi nahda dönemi öncesi Umman'daki siyasî ve sosyal durumu ele almaktadır. *eş-Şeyh* (1991), üçleme olarak kaleme aldığı *Ricâl min cibâli'l-hacer* (1995), *İnnehâ Tumturu fi Abril* (1997) ve *Âtife Mahbüse* (1998) adlı romanlarda ise nahda dönemini müteakip toplumun şahitlik ettiği sosyal dönüşümden kaynaklanan sorunlar, maddî eşitsizlik dolayısıyla halk arasında ortaya çıkan toplumsal tabakalar, ahlakî değerlerin yozlaşması, bastırılmış duygular, sihir ve falcılar ile onlara inanan insanların eleştirisi²⁰ gibi sosyal hususlar irdelenmektedir.

el-Muzaffer'in ardından Hamd en-Nâsirî'nin *Evcâ'u'z-zemani'l-mâdî* (1989), *el-Leyletu'l-ahîra* (1989) ve *Sâ'atî Lâ Tezâlu Tedukku* (1990), *Me'sât fi'l-medîne* ve *Nirânu Kalb* (1993) ve *Hikâye sevdâ* (1995) isimli romanları Umman'ın roman türündeki ilk örnekleri arasında sayılabilir.

¹⁷ Abdullah b. Muhammed et-Tâî *Melâiketu'l-cebeli'l-ahdar* adlı romanını Beyrut'ta Metâbi'u'l-vefâ matbaasında bastırmıştır.

¹⁸ <http://www.alkhaleej.ae/home/print/8c37a268-3d08-4f8d-9faa-5247089ac47b/c9346009-1f3f-4f18-9e47-d930918f2a7f> (Çevrimiçi:23.09.2020).

¹⁹ Âmine Bint Rebi' Sâlimîn, "el-Bunyetu's-serdiyye li'r-rivâye ve'l-kıssati'l-kasîra", Yüksek Lisans Tezi, el-Câmi'atu'l-Urduniyye, Kulliyetu'd-Dirâsâti'l-Ulyâ, 2002, s. 30.

²⁰ <http://www.alkhaleej.ae/home/print/8c37a268-3d08-4f8d-9faa-5247089ac47b/c9346009-1f3f-4f18-9e47-d930918f2a7f> (Çevrimiçi:23.09.2020).

1990'lı yıllarda modern manada uzun hikâye ya da roman türüne yakın ilk ciddi edebî tecrübeler olarak addedilen *Medârâtu'l-'uzle* (1994) ve *Şâri'u'l-Ferâhîdî* (1996) Mübârek el-Âmirî'nin kaleminden okuyucusuyla buluşmuştur.

Umman edebiyatında hikâye yazarı kimliğiyle tanınan ve Ummanlı ilk kadın roman yazarı olarak addedilen Bedriyye eş-Şihhî, 1999 yılında *et-Tavâf Haysu'l-cemr* adlı romanını neşretmiştir. Aynı yıl Alî el-Ma'marî *Fezâ'âtu'r-rağbeti'l-ahîra*'yı yayımlamıştır²¹.

1.4. Katar'da Roman

Katar edebiyatında roman türünün²² ilk ibtidaî örnekleri bile diğer Körfez ülkelerine göre çok geç bir dönemde ortaya çıkmıştır. Öyle ki Şu'â' Halîfe ilk ve tek baskısının sonunda 1987'de yazdığını aktardığı *el-'Ubûr ile'l-hakîka* adlı romanını 1993'te Doha'da yayımlamıştır. Aynı yıl içinde *Ahlâmu'l-bahri'l-kadîme* adlı romanı kaleme alan Şu'â' Halîfe bu çalışmasını 1993'te, *Fî intizâri's-sâfira*'yı 1994 yılında neşretmiştir. Bu üç romanın ardından Şu'â' Halîfe'nin kız kardeşi Dalâl Halîfe *Ustûretu'l-insân ve'l-buheyra* (1993), *Eşcâru'l-berâri'l-ba'ide* (1994) ve *Mine'l-bahhâri'l-kadîm* (1995) adlı romanlarını Katar edebiyatına kazandırmıştır. Bu romanlarda dikkat çeken özellik 'deniz'in ortak konu olarak tercih edilmiş olmasıdır. Çünkü deniz, yerel halkın sosyal durumlarını şekillendiren bir yaşam kaynağı olarak hayatlarının merkezinde yer almaktaydı. Örneğin *Mine'l-bahhâri'l-kadîm* adlı roman, okuyucusuna bir gemicinin filikasında geçirdiği gündelik yaşama dair hatıralarını aktarmaktadır. Anlatıcı/yazar, bilinmeyen birine mektup yazmış gibi akıcı ve anlaşılır bir dille olayı hikâye etmektedir. Romanda her ne kadar basit bir dil kullanılsa da yazar çalışmasının sonunda geminin, toplumun sembolü olduğunu ve bu sembolü tercih etmesinde Peygamber kıssasından etkilendiğini²³ dile getirmektedir.

Katar romanının ilk örneklerinin, sanatsal açıdan belli bir olgunluğa erişmiş ve tecrübeli kalemlerin ürünü olduğu gözlemlenmektedir. Söz konusu çalışmaların gerçek hayattan kesitler sunması, döneminin siyasi ve sosyal sorunlarından vukûfiyetle bahsetmesi, reformist bir ruh taşıması, halk kültüründeki folklor ve anlatı unsurlarını fonksiyonel bir şekilde içinde barındırmaya çalışması bu gözlemi kanıtlar niteliktedir.

2000'li yılların ardından romanların nitel ve nicel değerlerinin arttığı görülmektedir. 2000 yılının *Dunyânâ Mihricânu'l-eyyâm ve'l-leyâlî* adını taşıyan ilk romanı yine Dalâl Halîfe tarafından neşredilmiştir. İki öncü kadın roman yazarının ardından bu türde çalışma kaleme alan ilk erkek roman yazarı 2006'da *el-Kunbule* (Bomba), 2009'da *Fâzi'un: Şehîdi'l-islâh fi'l-Halîc*, 2011'de *el-Akni'a* ve 2016'da

²¹ Âmine Sâlimîn, "el-Bunyetu's-serdiyye li'r-rivâye ve'l-kissati'l-kasîra", s. 34.

²² Katar romanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmed Abdulfelik, *er-Rivâyetu'l-Katariyye: Kurâ'a fi'l-itticâhât*, Doha: Dâru Katârâ, 2016.

²³ Suad al-Mana, *Arab Women Writers: A Critical Reference Guide: 1873-1999*, Edt. Radwa Ashour, vd., Trans. Mandy McClure, Kahire: The American University in Cairo Press, 2007, s. 273.

el-Mevtâ Yerfudûne'l-kubûr ve *Şû* adlı romanların sahibi olan Ahmed Abdulmelik'tir. Yine Katar romanına yeni bir soluk getiren ve XXI. asırda öne çıkan Meryem Âl Sa'd, 2007'de neşrettiği ilk romanı olan *Tudâ'î el-Fusûl*'da, Sâre ve Sultân karakterleri üzerinden vatan ve halkı sembolik bir biçimde ele alırken romanda yozlaşma ve yenileşme, vefa duygusu ve iktidarın yetkilerini kötüye kullanması gibi sorunları işlemektedir. Yazarın gazeteci kimliği sebebiyle hemen hemen her sayfada baskın bir şekilde hissettirdiği, daha iyi bir toplum yaratmak adına savunduğu ideolojik görüşlerini aktarmak için kullandığı nasihat verici ve yönlendirici üslubu ile romanda ustaca yaptığı betimlemeler dikkat çekmektedir. 2010 yılında ise Nûr Âl Sâ'd'ın ele aldığı konu itibarıyla siyasî tarih romanı olarak addedilecek *el-Arîda* ile karşılaşmaktayız. 1972 yılında yönetimi devralan Halîfe b. Hamd dönemini anlatan roman, İhvân-ı Müslimîn'in Katar'daki durumundan petrol işçilerinin aldıkları maaşı artırmak için yaptıkları iş bırakma eylemlerine kadar pek çok siyasî ve sosyal meseleyi irdeleyip tarihî olayları kayıt altına alan bir çalışma olarak görülmektedir.

2011 yılında Abdulaziz el-Mahmûd'a ait *el-Kursân* adlı çalışma ise Katar'ın ilk tarihî romanı olarak addedilip Körfez bölgesinde Korsan adıyla bilinen Rahmet b. Câbir adlı tarihî şahsiyetin hayatını, XIX. asrın başlarında İngilizler ile Arap kabileleri arasında yaşanan çatışmayı ve Körfez'deki Vehhâbî hareketinin o dönemdeki seyri gibi birçok siyasî sorunu işlemektedir. Yine aynı yazarın 2014 yılında neşrettiği *eş-Şirâ'u'l-mukaddes* adlı ikinci tarihî romanı ise XIV. asrın sonlarında Portekizlilerin Körfez bölgesindeki hâkimiyetini, özellikle Hindistan'dan başlayan ve Avrupa'ya kadar uzanan Baharat Yolu olmak üzere diğer ticaret yollarına da egemen olma mücadelesini konu edinmektedir. 2013'te Katarlı hikâyeci Cemâl Fâyiz, İslam mezhepleri arasındaki ihtilafı ve Müslümanların Hıristiyanlarla (Nâsir ve John Şirketi vasıtasıyla) yaptıkları ticarî faaliyetleri ele aldığı romanı *Zübdu't-tîn*'i yayımlamıştır. Aynı yıl İsâ Abdullah *Kenzu Sâzîrân* adlı ilk romanını, 2015'te bu romanın devamı gibi addedilebilecek *Bevvâbetu Ketârâ ve Elgâzu Dilmûn* ile *Şevku'l-kevâdi*'yi kaleme almıştır²⁴.

Şemme Şâhîn el-Kuvarî, Abdullah Fahrû, Hâşim es-Seyyid, Sümeyye Tîşe, Mey en-Nısf, Nâsir Yûsuf, Muhammed el-Hamâdî, Abdurrahîm es-Sıddıkî, Nûrâ Muhammed Ferec ve Dâne el-Ubeydî XXI. asrın ilk çeyreğinde roman türünde eser veren diğer isimler arasında zikredilmektedir.

1.5. Bahreyn'de Roman

Bahreyn romanı genel hatlarıyla içinde teşekkül ettiği toplumu ve o toplumun sorunlarını yansıtmaktadır. Bahreynli edebiyat eleştirmeni Fehd Hüseyin, Bahreyn romanı hakkında şunları söyler:²⁵

²⁴ Ahmed Abdulmelik, "er-Rivâye...el-Mefhûm ve'l-mumârese... Tatbîkun ale'r-rivâyeti'l-Katariyye", *el-Mecelletu's-sekâfiyyetu'l-Cezâiriyye*, 12.09.2017, <https://thakafamag.com/?p=5620>, (Çevrimiçi: 09.10.2020).

²⁵ eş-Şehvânî, "Sûretu'r-racul fi'l-mutehayyili'n-nesevî...", s. 26.

“Roman türü Bahreyn edebiyatına gerçek hayatı gözlemleyip insanlar arasında geçen diyalogları aktarmak ve onların günlük faaliyetlere dair tutumlarını ifade etmek maksadıyla girmiştir. Bu sebeple Bahreyn romanı, Bahreyn’de akıp giden hayatı ve Bahreyn halkının sorunlarını dile getirip sunmayı ana konu olarak belirlemiştir. Yazarlar kaleme aldıkları romanlarda özellikle de bu topraklarda petrolün keşfinin ardından sadece maddi zenginlik elde etmek için kurulan fabrika, iş yerleri ve kapitalist şirketler yüzünden Bahreyn halkının karşı karşıya kaldığı sıkıntılara çözüm yolları sunmaktadır.”

Abdullah Halife XX. asrın son çeyreği ile XXI. asrın ilk çeyreğinde Bahreyn’de en fazla roman neşreden yazardır. Mezkûr dönemde 13 adet roman kaleme almıştır: *el-Âliu* (1981), *el-Kursân ve’l-medîne* (1982), *el-Heyrât* (1983), *Uğniyetu’l-mâ’ ve’n-nâr* (1989), *Sa’atu zuhûri’l-ervâh* (2004), *Ra’su’l-Huseyn* (2006), *Ömer b. el-Hattâb Şehîden* (2007), *et-Temâsil* (2007), *Alî b. Ebî Tâlib Şehîden* (2008), *Osmân b. Affân Şehîden* (2008), *Muhammed Sâiren* (2009), *el-Yenâbi’ I-II-III* (2012), *İğtisâbu Kevkeb* (2014).²⁶

Nesir dilini şiirsel üslupla süslemesiyle ön plana çıkan Emîn Sâlih ilk romanını 2004’te *Rehâ’inu’l-gayb*, ikincisini de 2006’da *el-Menâzil elletî ebharat eydan* adıyla yayımlamıştır. Uçsuz bucaksız hayallerini sanatsal tasvirleriyle okuyucusuna aktaran Emîn Sâlih, çoğunlukla bireyin varlığı anlamlandırma çabasını ve kaderle mücadelesini ele almaktadır.²⁷

Bahreyn’in diğer bir roman yazarı olan Abdulkâdir Akîl ise 1997’de *Keffu Meryem*, 1999’da *Eyyâmu Yûsuf el-Ahîra* ve 2006’da *İsnâ aşara zi’ben alâ mâidefî* olmak üzere üç romanıyla edebiyat sahasındaki yerini almıştır. Akîl’in milli kültüre ve kültürel öğelere olan ilgi ve alakası bilimum romanlarında da akis bulmuştur. Ayrıca Akîl’in romanlarında ancak efsane ve rüyalarda var olabilecek olağanüstü varlıklara da yer verdiği görülmektedir. Ferîd Ramazân ise romanlarında Bahreyn tarihi ve kimlik arayışı gibi mevzulara yoğunlaşmaktadır. 2000 yılında yayımladığı *et-Tenevvur* ve *el-Berzah: Necme fî sefer*, 2006’da neşrettiği *es-Sevâfih* ve *Mâu’n-na’im* Ferîd Ramazân’ın ilk romanlarındandır. İnsanı derinden etkileyen duyguları ele alırken realist temayülüyle öne çıkan Bahreynli Muhammed Abdulmelik ise 1980 yılında *el-Cezve* ve 1989’da *Leyletu hubb* adında iki roman kaleme almıştır. Aslen hikâye yazarı olan Muhammed Abdulmelik’in Bahreyn edebiyatında roman türünün neşvünema bulduğu dönemde bu türün en önemli temsilcilerinden biri olduğu da kabul görmüştür. XX. asırda Bahreyn’de roman kaleme alan kadın yazarların öncüsü ise *el-Kalaku’s-sırrî* adlı romanıyla adını duyuran Fevziye Reşîd’dir.

Yukarıda da zikredildiği gibi Bahreyn romanının ele aldığı en önemli konulardan biri olarak addedilen ‘kimlik arayışı’ mevzusu, gazeteci Tâmi es-Semîrî’nin edebiyat

²⁶ Enîse es-Sa’dûn, “Abdullah Halife fî Dav’i Tecribetihî er-Rivâiyee”, *alraafed.com*, 26.12.2017, <http://www.alraafed.com/2017/12/26/%21/> (Çevrimiçi:11.10.2020).

²⁷ eş-Şehvânî, “Sûretu’r-racul fi’l-mutehayyili’n-nesevî...”, s. 26.

eleştirmeni ve roman yazarı Fehd Hüseyin ile yaptığı röportajda da değerlendirilir ve Fehd Hüseyin bu konuda şunları söyler:²⁸

“Bireyin kimlik arayışının bir nebze hem ideolojik durumla hem de kültürel durumla ilişkisi olduğu bir gerçektir. Mesela Abdullah Halife'nin Bahreyn'de denizcilik ve inci avcılığının tarihi ile ilgili yazdıkları Bahreyn toplumdaki sosyal durum ve yaşamla ilgili bilgileri ihtiva ederken toplumdaki sınıfsal çatışmayı da okuyucuya aktarıyor. Aynı şekilde Ferîd Ramazân'ın kimlik arayışı, göç ve yabancılaşma hususunda yazdıklarının temeli, genelde aydınlar ve diğer kesimin Bahreyn toplumunu diğer toplumlardan ayıran etnik kökenler ve çok kimliklilik çerçevesinde sıkça tartıştığı sosyokültürel ve antropolojik meselelere dayanıyordu. Yazar Abdulkâdir Akil ise bireyin kimlik arayışı konusunu yaşam şartlarıyla ilişkilendirerek onu beşerî durum dairesinde değerlendirir; ayrıca Arap kimliği denince akla neyin geldiğini sorgulamaktan da geri durmaz. Kadın yazarlardan Fevziye Reşîd ise Bahreynli bireyin kimlik arayışını kültürel ve ideolojik yönelimlere bağlayarak anlamlandırmaya çalışır.”

Edebiyat eleştirmeni Fehd Hüseyin'in sözlerinden de anlaşılıyor ki Bahreyn romanının temel konusu bireyin kimlik arayışı etrafında şekillense de yerel meselelere dair pek çok husus da bu türde kaleme alınan eserlerde irdelenmektedir.

2. XX. Asırda Kuveyt Romanı ve Gelişim Aşamaları

Kuveyt topraklarında 1930'lu yıllarda petrolün keşfedilmesi ve çıkarılmasının ardından Kuveyt Devleti'nin 1961 yılında bağımsızlığını ilan etmesi, sosyal ve edebî alanlarda da Kuveytli aydınların yeni arayışlar içine girmesinin yolunu açmıştır. XX. asrın ilk çeyreğinde tiyatro, şiir, kısa öykü gibi edebî türlerde görülen modernleşme çabalarını müteakiben yeni bir türün Kuveyt edebiyatına girmesi de kaçınılmaz olmuştur. Gerek kitle iletişim araçlarının kullanımının yaygınlaşması gerekse eğitim görmek için yurtdışına giden öğrenci sayılarının artması, muhafazakâr Kuveyt toplumunun 'yeni'yle tanışıp bu yeniye adapte olmasını zorunlu kılmıştır. Kuveyt edebiyatında kimi zaman uzun hikâye kimi zaman da roman olarak adlandırılan bu edebî türün XX. asırdaki ilk örnekleri, XXI. asırdaki 'gerçek' temsilcileri için eksiksiz bir tarihî arka plan oluşturmamaktadır. Ancak XX. asırda İsmâil Fehd İsmâil ve Nûriye es-Sedânî'nin bu alanda sebat edip gelecek nesle yol gösteren yazarlardan olduğunu belirtmekte fayda vardır. Aşağıda bahsi geçecek olan bu dönem yazarlarının çoğunun bir ya da iki roman yazdıktan sonra farklı alanlara yöneldiği müşahede edilmektedir. Yani XX. asırda bu türün örneklerinin çoğunun münferid ve bağımsız çalışmalar olması, aşağıda isimleri zikredilecek bu eserlerin herhangi bir akım, ortak bir düşünce veya üslubun mümessili olduklarını söylemek pek doğru olmayacaktır.

Roman türünde neşredilen çalışmalardan bahsetmeden önce bu türün Kuveyt'te ancak XX. asrın son çeyreğinde ortaya çıkmasının sebebinin açıklamak uygun olacaktır. Kuveyt romanının diğer Arap ülkelerine göre daha geç bir dönemde ortaya

²⁸ eş-Şehvânî, “Sûretu'r-racul fi'l-mutehayyili'n-nesevî...”, s. 27.

çıkışı öncelikle ‘roman türünü okuyacak bir okuyucu kitlesinin bulunmaması’²⁹ durumuyla gerekçelendirilebilir. Çünkü roman, okuyan ve kitaba erişebilen bir toplum için yazılır. Ancak Kuveyt’in, başta siyasî durumu olmak üzere ekonomik ve sosyal alanlarda da istikrarını ancak XX. asrın üçüncü çeyreğinde sağlamaya başladığı görülmektedir. Doğal olarak böyle bir toplumda romanın daha erken tarihlerde rağbet görmemesi yadsınmaz.

Ayrıca romanın bir toplumda gelişimi için kadının toplumdaki yeri ve rolünün önemine de değinmekte fayda vardır. Zira Kuveyt, içe dönük bir toplum olması sebebiyle kadının edebî faaliyetlere katkısı, sosyal hayattaki konumuna paralel olarak ilk dönemlerde edebî çalışmalara mevzu olmaktan öteye geçememiştir. Bu bağlamda Kuveyt’in ilk tiyatro oyunlarında kadın karakterleri erkeklerin canlandırması³⁰ söylediğimiz durumu kanıtlar niteliktedir. Ancak roman türünün edebiyata girmesiyle bu durumla ilgili gözle görülür bir değişimin yaşandığına tanıklık edilmektedir. Nitekim ilk roman örneklerini okuyucusuyla buluşturan yazarlardan ikisinin kadın olması söz konusu değişimin göstergelerindedir.

Diğer edebî türlerde olduğu gibi roman türü de ilk dönem eserlerinin ardından farklı aşamalardan geçerek modern anlamdaki ‘roman’ kimliğini kazanmıştır. Batılı bir tür olsa da Kuveyt romanının kısa hikâye gibi klasik tahkiye sanatından beslenerek doğduğunu söylemek yanlış olmaz ve elbette Kuveyt romanının ibtidâî sayılacak ilk ürünlerinin, içinde doğup kendisinden beslendiği toplumun birtakım hususiyetlerini taşıması tabiidir.

Tam da burada köklerinin klasik tahkiye sanatına dayandığı ifade edilen ve Kuveyt edebiyatında yeni yeni şekillenmeye başlayan roman ile kısa öykü arasında ne tür farklılık vardır sorusu akla gelebilir. Bu konuda edebiyat eleştirmeni ve gazeteci Mahbûb el-Abdullâh’ın şu sözleri bu soruya cevap mahiyetindedir: “Bugüne kadar yazılmış olan kısa öyküler insanın, karşılaşmış olduğu sorunları irdelemek veya ona dair psikolojik değerlendirmeler yapmak için kaleme alınmıştır. Şüphesiz ki yazarlar öykülerini yazarken farklı modern edebî akımların etkisi altında kalmıştır. İnsanın iç dünyasını tahlil etme ve onun birtakım mücerret sorunlarını tartışıp dile getirme yönelimi, diğer konulara göre hikâye yazarlarının daha fazla ilgisini çekmiştir. Modern edebî akımların etkisiyle baskın bir şekilde kısa öykülerde bu iki konu üzerinde durulması, yazarın içinde bulunduğu toplumun genel manzarasını yansıtan edebî çalışmaların rolünü ortadan kaldırmış veya geçmişe dair toplumsal manzaraları yeniden kaydedip şekillendirmesini imkânsız kılmıştır. Bu yüzden ki roman türünün toplumda üstlendiği rol, kısa öykünün sahiplendiği rolden daha önemli ve kapsayıcıdır.”³¹

²⁹ Muhammed Hasan Abdullah, *el-Hareketü'l-edebyyye ve'l-fikriyye fi'l-Kuweyt*, Kuveyt: Râbitatu'l-udebâi'l-Kuweytiyyin, 2014, s. 504.

³⁰ Leyla Yakupoğlu Boran, “XX. Asırda Kuveyt Tiyatrosunun Doğuşu ve Gelişimi”, *Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)*, 1/1 (2018), s. 35-69.

³¹ Hasan Abdullah, *el-Hareketü'l-edebyyye ve'l-fikriyye fi'l-Kuweyt*, s. 505.

Yukarıda söylenenlerden Mahbûb el-Abdullah'ın roman türüne toplumsal hasletleri aslına irca etme ve silinip gitmiş yahut yok olmaya yüz tutmuş diye nitelendirilebilecek bir geçmişin izlerini koruma görevi yüklediği görülüyor. Bu da roman yazarının, içinde yetiştiği toplumun kültür, medeniyet ve tarihini öğrenmesini ve toplumsal gayeleri idrak edebilmesi için maziye yönelmesini bittabi zaruri kılıyor.

Kuweyt romanının XX. asırdaki gelişim merhalesini üç aşamada³² ele almak mümkündür:

- 1- Kuveyt romanının doğuşu (1962-1979)
- 2- İdeoloji ve fikrî çeşitliliğin yaşandığı dönem (1980-1989)
- 3- Sanat kaygısı taşıyan romanların yazıldığı dönem (1990-1999)

1962-1979 yıllarını kapsayan ilk dönemde Kuveyt edebiyatında roman türünde kaleme alınan ilk çalışmalara bakıldığında yönelimleri itibarıyla iki husus dikkatleri çekmektedir. Bazı yazarlar; yaşanan tüm zorluklara ve sıkıntılı dönemlere rağmen geçmişe duyduğu özlemi, Arap ve Batı toplumunun tanışması neticesinde gelenek ve adetlerde gözle görülen değişimleri ve mezkûr iki toplum arasındaki ahlakî farklılıklar ile Batılı değerlerin Arap toplumuna üstün gelmesini³³ ele almaktadır. Diğer yazarların ise genel itibarıyla Körfez ülkelerinin hassaten Kuveyt Devleti'nin sosyal sorunları ve milli meseleleri üzerinde durduğu görülmektedir.

Modern Kuveyt edebiyatında romanın ilk örnekleri hususunda edebiyat eleştirmenleri birbirleriyle ihtilafli görüşler zikretmişlerdir. Tâlib er-Rifâ'î ilk Kuveyt romanının Ferhân Râşid el-Ferhân tarafından 1948 yılında kaleme alınan ve 1962'de neşredilen *Âlâmu sadîk* olduğunu söyler. Ancak 1962 yılında yayımlanan bu çalışmadan önce 1950'de Zekeriyâ el-Ensârî'nin *Âşîku's-sûra*'sı ve 1960 yılında Sabîhâ el-Mişârî'nin yayımladığı *Kasvetu'l-akdâr*'la karşılaşırız. Lakin bu üç çalışma da küçük hacimli olmaları sebebiyle birçok edebiyat tarihçisi ve eleştirmeni tarafından göz ardı edilmiş ve roman kategorisinde değerlendirilmemiştir.³⁴ Nitekim *Âşîku's-sûra* el-Bâ'se dergisinde 'kissatu'l-aded/sayının hikâyesi'³⁵ başlığı altında neşredilmiştir. *Âlâmu sadîk* ve *Kasvetu'l-akdâr* ise edebiyat eleştirmenlerince kimi zaman kısa öykü kimi zaman novella (uzun hikâye/kısa roman) olarak adlandırılmıştır.

³² eş-Şehvânî, "Sûretu'r-racul fi'l-mutehayyili'n-nesevî...", s. 21-22.

³³ Zeyneb İsâ Sâlih Elyâsî, *el-Binâu'l-fennî fi'r-rivâyeti'l-Kuweytiyyeti'l-mu'âsıra*, BAE: Dâiretu's-sekâfet ve'l-i'lâm, 2009, s. 29.

³⁴ Olatunbosun Ishaq Tijani, "Kuwait", *The Oxford Handbook of Arab Novelistic Traditions*, ed. Wail S. Hassan, New York: Oxford University Press, 2017, s. 282-283.

³⁵ Ali Zekeriyâ el-Ensârî, "Kissatu'l-aded: Âşîku's-sûra", *Mecelletu'l-ba'se*, 7 (1950), s. 258-261.

2.1. Abdullah Halef

Kuveyt romanının ilk örneği Abdullah Halef³⁶ tarafından neşredilen *Muderrise mine 'l-Mirkâb*³⁷’dir. Yazarın roman türündeki tek çalışması olan *Muderrise mine 'l-Mirkâb*, Batılı romanın teknik hususiyetleri göz önünde bulundurularak telif edilmiştir. Abdullah Halef, okuyucusuna Kuveyt’in ilk kadın öğretmeninin dününü, bugününü ve yarınını sunmaktadır. Bu romanda dikkati çeken bir husus, yeni bir türün ilk numûnelerinde konu itibarıyla ‘kolaya kaçmak’ olarak nitelendirilebilecek aşk ve sevgi konusunu ele almamış olmasıdır. Bununla birlikte yazarın, -henüz yirmi yaşına basmışken- yani hem yaş hem de fikrî yetişkinliğini henüz tam anlamıyla tamamlamamışken, Kuveytli gençlere ‘kolaya kaçmadan’ yeni bir edebî tür aracılığı ve sosyal muhtevalı bir çalışmayla seslenmesi dikkate şayandır. Romanda yazar her ne kadar bir öğretmenin hayatından bahsediyor gibi gözüksün de aslında öğretmenin çocukluk dönemini anlatırken eski Kuveyt’in durumundan bahsediyordur. Okuyucu, kadın kahramanın anlatıcısı olduğu romanda eski Kuveyt toplumunda kadının rolünü hemcinsinin ağzından dinleme fırsatı yakalamaktadır. Ailesinin geçimini sağlamak amacıyla inci avcılığı yapmak yahut ticaret yapıp para kazanmak için uzun yolculuklara çıkması sebebiyle bir nev’î baba nedir bilmeyen bir ailede yetişen Necîbe Öğretmen; annesinin yaşadığı sıkıntılardan, babasının evde bulunmaması dolayısıyla hem evde hem aile bireylerinin iç dünyasında bıraktığı boşluktan ve bu durumun psikolojik etkilerinden bahsetmektedir³⁸. Anlatıcının, romanda bu durumları hikâye ederken geçmişe özlem duyması dikkati çeken en önemli hususlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim romanda farklı biçimlerde ortaya çıkan bu duygu, kimi zaman anlatıcının Kuveyt toplumunun gelenek ve göreneklerini, günlük hayatın rutinleri ile günlük hayata dair terimleri³⁹ sıkça zikretmesi, kimi zaman da insanların ve toplumun her türlü çatışma unsurlarından ve maddi hırslardan uzak bir şekilde basit ve sade yaşantısını aktarırken baskın bir şekilde müşahede edilmektedir. Necîbe Öğretmen’in geçmişe özlem duymasının sebebi, babası ve onun tutumudur. Zira daha müreffeh bir hayat yaşamak adına ‘uçan filika’ dediği ekmek teknesini satan baba, Kuveyt çarşısında bir dükkân satın

³⁶ Tam adı Abdullah Halef Huseyn et-Tilci olup 1937’de Kuveyt’te doğmuştur. *Mesrahu 'l-Halici 'l-Arabî* (Arap Körfez Tiyatrosu)’nin kuruluşunda mühim bir rol üstlenen Abdullah Halef, Kuveyt’in en önemli edebiyat dergilerinden olan ve Râbitatu’l-udebâi’l-Kuveytiyyin tarafından neşredilen *el-Beyân*’ın editörü olarak da kültürel alanda Kuveyt’in gelişmesine hizmet etmiştir. Edebiyat araştırmacılarının istifadesine sunduğu diğer çalışmaları; *eş-Şi'r Dîvânü 'l-Arab* (İskenderiyye-1987), *Lehçetu 'l-Kuveyt beyne 'l-luga ve 'l edeb: el-cuz 'u 'l-evvel* (İskenderiyye-1988), *Lehçetu 'l-Kuveyt beyne 'l-luga ve 'l-edeb: el-cuz 'u 's-sânî* (1989), *Indema ğâbe 'r-ra 'yu: Muraca 'ât li-hâdiseti 'l-gazv ve mâ halle min demâr* (Kuveyt-1998), *Eb 'âdu 'l-kadiyyeti 'l-Filistîniyye* (2001), *el-Aşıkân el-Arab li-benâti a 'mâhimim – Eş'ar ve Kısas* (2001), *Mietu âm min târihi 't-ta 'lîmi 'n-nizâmî fî devleti 'l-Kuveyt* (2011) ve *Mevâkıfî 'l-hayât* (2014)’tır.

³⁷ Romanın künyesi: Abdullah Halef, *Muderrise mine 'l-Mirkâb*, Beyrut: Matba'atu'd-dâru'l-keşşâf, 1962.

³⁸ Hasan Abdullah, *el-Hareketu 'l-edebîyye ve 'l-fikriyye fî 'l-Kuveyt*, s. 507-508.

³⁹ Örneğin; السائل (dilenci) yerine الطَّرَار السَّاء (testi) yerine الكندري ve الشاوي (إرسال النعجة إلى) terkinde Kuveyt lehçesinde ‘ahur ya da sadece koyunların tutulduğu yer’ anlamına gelen الشاوي kelimesi romanda sıkça kullanılmaktadır.

almıştır, maddi açıdan refaha kavuşmalar da babasının ikinci bir evlilik yapıp yine daha fazla kazanma hevesiyle işiyle çok fazla meşgul olması Necîbe ve annesini duygusal bir uzlete sevk etmiştir.

Bu roman, kadının toplumdaki rolünü yansıtması itibarıyla da ehemmiyet taşımaktadır. Bilindiği üzere bu döneme kadar Arap romanının temel unsurlarında biri ‘kadın’ karakterler olmuştur; ancak türün ilk örneklerinde kadın, kendisine nasihat edilen, sevgiden mahrum bırakılan ve toplumda hor görülen bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. *Muderrise mine’l-Mirkâb*’da ise Necîbe Öğretmen, anılarını ve geçmişe dair hatırladıklarını referans göstererek kız öğrencilerine geleceklerini en iyi biçimde şekillendirmeleri için adeta ışık tutmaktadır. Yazarın öğretmen için seçtiği isim de taşıdığı anlam bakımından dikkate değerdir. Zira ‘soyluluk, asillik ve güzide olma’ anlamına gelen ‘Necîbe’, kalkınmış bir toplumun tüm kadınlarının timsalidir. Yani Abdullah Halef’in romanında kadın, eski kimliğinden bütünüyle sıyrılmış olmasa da yavaş yavaş yeni bir hüviyete kavuşmaya başlamıştır.

Petrolün keşfedilmesinden önceki Kuveyt toplumunun içe dönük yapısını klasik tahkiye üslubuyla aktaran ve toplumsal gerçekçi bir roman olarak addedilen *Muderrise mine’l-Mirkâb*, teknik hususiyetleri yönünden Mısırlı yazar el-Muveylihî’nin kaleme aldığı *Hadîsu ‘Îsâ b. Hişâm*’la benzerlik arz etmektedir. Her iki romanda da bölümlerin başlıklandırıldığı görülmektedir. *Muderrise mine’l-Mirkâb*’da yer alan ‘*Kıssatu ta’lîmî* (eğitim hayatımın öyküsü) - *İntihâu hayâti’l-bahr* (deniz hayatının sonu) - *es-Servetu’l-mufâce’e* (felaket getiren zenginlik) - *Kıssatu’l-hicâb* (başörtüsünün hikâyesi) – *el-Kuveyt kable’n-nıft ve ba’dehu* (petrolden önce ve sonra Kuveyt) vb. başlıklar sosyal durumu ve toplumsal sorunları okuyucuya hissettirmekte ve Muveylihî’nin çalışmasını akla getirmektedir. Çünkü her iki çalışmada da yazarlar sanatsal yönden ziyade toplumun nasıl olduğunu ve nasıl olması gerektiğini izah etmeyi amaçlamaktadır⁴⁰.

2.2. Tayyibe Ahmed el-İbrâhîm

Modern Kuveyt edebiyatının ilk kadın yazarlarından biri olan Tayyibe el-İbrâhîm⁴¹, Körfez ülkelerinde ve Arap dünyasında bilim-kurgu romanı kaleme alan ilk müellif olması itibarıyla önemli bir yere sahiptir⁴². *el-İnsânu’l-bâhit*, *el-İnsânu’l-mute’addid*, *İnkırâdu’r-racul* ve *Zilâlu’l-hakikat* adlı dört bilim-kurgu romanı neşretmiştir. Bilim-kurgu romanları dışında sosyal içerikli romanlar da kaleme

⁴⁰ Hasan Abdullah, *el-Hareketu’l-edebîyye ve’l-fikriyye fi’l-Kuveyt*, s. 510.

⁴¹ Tam adı Tayyibe Ahmed Abdullah el-İbrâhîm’dir. 1940 yılında Kuveyt’te dünyaya gelmiştir. Matematik öğretmeni olarak çalışma hayatına başlayan yazar, bir dönem ticaretle uğraşmış; 1993’te ise Kuveyt İletişim Bakanlığı’nda edebî metin redaktörlüğü yapmıştır. 1980’de ve 1981’de Kuveyt İletişim Bakanlığı’nın düzenlediği iki ayrı yarışmada *Sa’ide* adlı öyküsü ve *Muzekkîratu Hâdim* adlı romanıyla ödüle layık görülmüştür. *Sa’ide* ve yukarıda bahsedilen romanları dışında bir de *Hizâr en taktule* adlı siyasî içerikli bir hikâye kaleme almıştır. Yazar, 2011 yılında vefat etmiştir.

⁴² Leylâ Muhammed Sâlih, *Udebâ ve Edîbâtu’l-Kuveyt*, Kuveyt: Kuwaiti Writers Association, 1996, s. 173.

almıştır. Bunlar; *Muzekkirâtu hâdim*, *La 'netu'l-mâl*, *Eşvâku'r-rebî'*, *el-Kalbu'l-kâsî* ve *el-Bulehâ'* dir.

Tayyibe el-İbrâhîm'in roman türündeki ilk çalışması iki ciltten oluşan, ilk cildi 1986'da ikinci cildi 1995'te yayımlanan *Muzekkirâtu hâdim*'dir. Sosyal içerikli bu çalışma dönemine göre romanda olması gereken teknik hususiyetleri itibarıyla da öne çıkmaktadır. Bir kâhya ile ev sahibesi arasındaki ilişkiyi ele alan roman, sınıfsal farklılığa sahip bireyler arasındaki psikolojik meselelere de değinmektedir. Kâhyanın özgüvenli ve çevresinde kabul görmüş biri olmasına rağmen ev sahibesine duyduğu aşka karşılık alamaması aşağılık ve yetersizlik duygusuna kapılmasına sebebiyet vermiştir. Birinci ciltte bu tür duyguların anlatıldığı romanın ikinci cildinde kâhyanın, sevgisine karşılık bulamasa da sevdiği kadının evinde tam on üç yıl boyunca sadakatle hizmetkârlık yapmasından bahsedilmektedir. İkinci ciltteki zaman dilimi Kuveyt'in Irak tarafından işgal yıllarını da anlatıyor olup kâhyanın canı pahasına ev sahibesi için yapmış olduğu fedakarlıkları da dile getirmektedir. Çünkü kâhya için bu tür fedakarlıkları yapmak, sevdiği kadına duyduğu bağlılığı ve sadakati ispatlamak anlamına gelmektedir⁴³.

Tayyibe el-İbrâhîm'in bir diğer romanı ütöpik bir roman olan ve 1994'te neşrettiği *La 'netu'l-mâl*'dir. Yazar, hayalinde Beşte, Batrbüşe ve Tâkiyye adlı üç şehri bulunan Kaftân adlı bir ülkeden bahsetmektedir. Kâftan Devleti üzerinden tüm Arap ülkelerinin durumunu gözler önüne sermeye çalışan el-İbrâhîm'in kahramanlarına da Seyyide Nûn, Seyyide Dât ve Ânise Râ (Râ Hanım) gibi sembolik isimler seçtiği görülmektedir. Arap halkının zenginliği elde etmek için aralarında süregelen çatışma ve kavgaları doğrusuyla ve yanlışıyla aktaran yazar; "Zenginin, fakirin ve yabancıların toplumdaki rolü ve konumu nedir?", "Para, onu elde edenler için aslında bir felaket midir yoksa ondan mahrum olanlar için hayatın amacı mıdır?" gibi sorulara cevap aramaktadır⁴⁴.

el-İbrâhîm'in sosyal içerikli roman kategorisinde yer alan *Eşvâku'r-rebî'* adlı romanı toplumsal-romantik bir çalışma olup ergenlik çağındaki bir genç kızın hayallerini anlatmaktadır. Yazar bir röportajında polisiye roman yazma düşüncesiyle bu romana başladığını ancak genç bir kızın acı ve sıkıntılarını anlatan bir roman olduğunu dile getirip polisiye roman yazma arzusunu *el-Kalbu'l-kâsî* adlı çalışmasıyla gerçekleştirdiğini ifade etmektedir⁴⁵.

Yazarın temayüz ettiği bilim-kurgu romanlarından ilki *el-İnsânû'l-bâhit'* tir. 1986 yılında neşredilen roman, insanın dondurulmasından ve bu dondurulma neticesinden ortaya çıkacak olan sonuçlardan bahsetmektedir. İnsanın dondurulması, onun kalıtsal özelliklerini değiştirip rahmine yapılacak bir aşılama ile doğal yollardan doğurganlığını engelleyecek olan bir tür kısırlaştırmayı hedeflemektedir. Romanın sonunda da yazarın, genetik özelliklerin değiştirilebileceği durumunu

⁴³ Sâlih, *Udebâ ve Edîbâtu'l-Kuweyt*, s. 175.

⁴⁴ Sâlih, *Udebâ ve Edîbâtu'l-Kuweyt*, s. 175.

⁴⁵ Tayyibe Ahmed el-İbrâhîm, "Tayyibe el-İbrâhîm 'el-Beyân': Kâne'l-hisârû şediden... Ve lem ecid muteneffesen siva'l-kitabe", *Mecelletu'l-Beyâni'l-Kuweytiyye*, 447 (October-2007), s. 93.

birtakım doktor raporları sunmak suretiyle afaki delillerle açıklama yoluna gittiği görülmektedir⁴⁶.

1990 yılında Kahire’de yayımlanan *el-İnsânu ’l-mute’addid* adlı romanında ise yazar insan klonlamasını konu edinmektedir. Bireyin bir yedeğinin elde edilmesi maksadıyla yapılan bu klonlama ameliyesinin dramatik sonuçlarının olduğunu da dile getiren Tayyibe el-İbrâhîm, insanoğlunun varlığının devam edebilmesi için yapılan bu kopyalamanın sayısız komplikasyona yol açtığını vurgulamaktadır⁴⁷.

Yine aynı yıl neşredilen *İnkırâzu ’r-racul* adlı roman için bu son iki romanın nihâî muhassalasıdır diyebiliriz. Zira el-İbrâhîm bu romanda insan üzerinde gerçekleştirilen bilimsel tekniklerin olumsuz neticelerini dramatik bir üslupla açıklamaktadır ve bilhassa klonlama eyleminin insan varlığını tehdit ettiğini de dile getirmektedir⁴⁸.

1979’da yazdığı *Zılâlu ’l-hakîka* ise bilim-kurgu romanlarının dördüncüsüdür. Bu romandaki olaylar, dünya ve başka bir gezegen arasında cereyan etmektedir. Bu roman diğer bilim-kurgu romanlarına göre çok daha fazla farklı felsefi görüşler ihtiva etmektedir. Ayrıca roman okuyucuya yazarın metafizik görüşlerini öğrenme ve ilk romanından son romanına kadar yazarın düşünsel gelişim serüvenini takip etme fırsatı vermektedir⁴⁹.

Tayyibe el-İbrâhîm’in son romanı 1999’da neşredilen *el-Bulehâ*’dır. *el-Bulehâ*, yazarın bilim-kurgu ve sosyal içerikli romanlarından tamamen farklı bir çalışma olup tarihsel gerçekleri ele almaktadır. Bir kadının yaşam öyküsünün anlatıldığı roman, özellikle toplumda kabul gören gelenek ve göreneklerin, kadınların hayatında birtakım kısıtlamalara sebebiyet verdiğini aktarmaktadır. Aile baskısından dolayı yaşlı bir adamla evlendirilmek istenen roman kahramanı, çevresel baskılardan kurtulup özgürce yaşamak isteyen kadınların timsalidir.

Yazar, XXI. asrın ilk yıllarında da üç roman daha neşretmiştir. İlki 2000 yılında yayımlanan *el-Karyetu ’-sirriyye*, ikincisi *el-Kevkeb Sâsûn: Âlem Mecnun* (2001) ve üçüncüsü yazarın yeniden eklemelerle yazıp neşrettiği, eski iki romanının bir araya getirilmiş yeni nüshası olan ve 2004 yılında yayımlanan *el-Kalbu ’l-kâsi ve Eşvâku ’r-rebî*’dir.

2.3. İsmâil Fehd İsmâil

Her ne kadar roman türünde ilk örnek Abdullah Halef tarafından kaleme alınmış olsa da bu türün en önemli temsilcisi ve Kuveyt edebiyatında romanın

⁴⁶ Tayyibe Ahmed el-İbrâhîm, *el-İnsânu ’l-bâhit*, Kahire: el-Muessesetu’l-Arabiyye el-Hadîse fi’t-Tab’ ve’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 2003.

⁴⁷ Tayyibe Ahmed el-İbrâhîm, *el-İnsânu ’l-mute’addid*, Kahire: el-Muessesetu’l-Arabiyye el-Hadîse fi’t-Tab’ ve’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 2003.

⁴⁸ Sâlih, *Udebâ ve Edîbâtu ’l-Kuveyt*, s. 174.

⁴⁹ Tayyibe Ahmed el-İbrâhîm, *Zılâlu ’l-hakîka*, Kahire: el-Muessesetu’l-Arabiyye el-Hadîse fi’t-Tab’ ve’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 2003.

kurucusu diyebileceğimiz isim İsmâil Fehd İsmâil⁵⁰ dir. Önsözünde 1965 yılında kaleme aldığını⁵¹ söylediği ilk romanı olan *Kâneti's-semâu zerkâ*'yı 1970 yılında neşretmiştir. Bu roman İsmâil Fehd'in beğeni toplayan rubâ'iyyesinin (dörtlemesinin) ilk kitabıdır⁵². Romanda gerek olay örgüsü ve geniş bir şahıs kadrosu gerekse neden-sonuç ilişkisine dayalı farklı ama konusal bütünlük arz eden epizotların bulunması ve olaylara uygun zaman dilimi ile muhtelif mekanların varlığı, ona Batılı roman hüviyeti kazandıran en önemli hususiyetlerdendir.

Kâneti's-semâu zerkâ; iki bölümden oluşmaktadır, ilk bölümde genel manada ülkenin (Irak'ın) siyasi durumu, özel anlamda da gelenekler ve toplumun adetlerinden dolayı kapana kısılmış gibi hisseden eğitilmiş, kültürlü ve hikâye yazarı bir gencin ülkesinden kaçıışı konu edinmektedir. Bu kaçış, roman kahramanının tabiriyle 'dününden, bugününden, kendisinden ve herkesten' kısacası her şeyden kaçıştır⁵³.

Yazarın, bu eserin başlığında 'mavi' rengi zikretmesi birçok durumu temsilendir. Şeffaflığın, berraklığın ve sonsuzluğun simgesi olan mavi renk, roman kahramanının içinde bulunduğu ortamdan kaçarak kavuşmayı ümit ettiği emellerini ve arzuladığı hürriyeti temsil etmektedir⁵⁴. Geçmişinden kaçmak isteyen bu genç, ailesinin isteği üzerine bir evlilik yapmış olup yaşadığı hayattan da memnun değildir. İşte burada yine yazarın mavi rengi tercih etmesinin bir nedeni daha ortaya çıkmaktadır. Zira roman kahramanının hayatı, ailesiyle birlikte onları ziyarete gelen ve uzaktan akrabaları olan 'mavi elbiseli ve başörtülü' kızı görmesiyle değişmiştir. Kız, -bu gencin onu kitap almaktan alıkoyan karısının aksine- kütüphanesindeki kitaplarla

⁵⁰ 1940 yılında Basra'nın es-Sebiliyyât kasabasında dünyaya gelmiştir. Üniversiteye başlayacağı yıl olan 1975'te memleketi olan Kuveyt'e dönmüştür. Edebiyat ve edebî eleştiri alanında eğitimini tamamlayan yazar, roman türüne yönelmeden önce iki öykü koleksiyonu neşretmiştir. Bunlardan ilkinin 1965 yılında *el-Buk'atu'd-dâkine*, ikincisini ise *el-Akfâs ve'l-lugatu'l-muştereki* adıyla 1974'te yayımlamıştır. Bu iki öykü koleksiyonunda toplumsal gerçekçiliğin izleri görülmekle beraber toplumun orta tabakasından seçtiği kahramanların sorunlarını dile getiren konuları ele almıştır. Ayrıca yazarın hikâyelerinde işlediği yalnızlık, baskı ve topluma yabancılaşma temaları, onun iç dünyasını okuyucuya göstermesi açısından önem arz etmektedir. Yukarıda bahsedilen romanlarının ardından yine 2009'da Beyrut'ta *Mâ lâ yerâhu nâim* adlı üçüncü öykü koleksiyonunu yayımlamıştır. Diğer öykü koleksiyonlarından farklı olarak *Mâ lâ yerâhu nâim*'de sürrealist akımın izleri görülmektedir. Hem hikâyelerinde hem de romanlarında usanmadan Arapların meselelerini ve sorunlarını kaleme alarak halkın sesi olmaya çalışan yazar, 2011 yılında vefat etmiştir.

⁵¹ İsmâil Fehd İsmâil, *Kâneti's-semâu zerkâ*, Suriye: Dâru'l-Medâ li's-Sekâfe ve'n-Neşr, 3. bs., 1996, s. 6.

⁵² Rubâ'iyye denen bu kitap silsilesinin ikinci kitabı *el-Müstenka'âtu'd-dav'iyye* (1971), üçüncüsü *el-Habl* (1972) ve dördüncüsü *ed-Difâfu'l-uhrâ* (1973)'dir. Bkz: Leyla Yakupoğlu Boran, "XX. Asırda Kuveyt'te Edebî ve Kültürel Faaliyetler", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 275.

⁵³ Fehd İsmâil, *Kâneti's-semâu zerkâ*, s. 18.

⁵⁴ Necât Temîm, "el-Bu'du'd-delâli li'l-elvân: Rivâyetu Kâneti's-semâu zerkâe Unmûzecen", *Sahîfetu'l-Hivâri'l-Mutemeddin el-elektronî*, (09.08.2017), <https://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=568192> (Çevrimiçi: 02.03.2021).

oldukça ilgilenmiş ve kızın hem güzelliği hem kitaplara olan ilgisi ve kültürü onun oldukça dikkatini çekmiştir⁵⁵.

Romanın ikinci bölümünde ise ülkede devrim olmuştur; bu devrim, kendisine ve toplumuna yabancılaşan roman kahramanını artık bir karar vermeye sevk etmiştir. Ayağına takılı pranga olarak gördüğü karısını, kızını, ailesini ve hatta sevdiği kadını geride bırakma konusunda kendisini de ikna etmiştir. Devrimcilerden kaçanların, siyasî suçluların ve casusların bindiği bota binerek Irak'tan kaçarak İran'a gitmek üzere yola çıkmaya karar vermiştir. Ancak bota binecekleri zaman sahil güvenlik tarafından fark edilmeleri ve arkalarından ateş açılması sebebiyle sahilden uzaklaşamamışlardır. Bu kısımda da romanın ikincil kahramanı diyebileceğimiz, yeni yönetimin iktidara gelmesiyle devrimci askerler tarafından diğer üç subay arkadaşı gibi öldürülmekten kaçan bir karakter karşımıza çıkmaktadır. Ölümünden kaçan bu subaya geçmişinden kaçan roman kahramanı yardım etmeye çalışmıştır. Ağır yara almış bu karakterin, roman kahramanının iç dünyasının somutlaştırılmış hali olduğu söylenebilir. Zira romanın ikinci bölümü iki mihverden beslenmektedir. İlki bu yaralı subay, ikincisi ise geride bırakılan eş, evlat, sevgili, roman kahramanının hayatına ve mazisine dair her şeydir. Yani asıl roman kahramanının kaderi de dâhil kaçıp kurtulmak istediği her ne varsa, onun iç dünyasında birtakım ruhsal kırılmalara sebebiyet vermiştir; işte bu kırılmaların dışavurumudur, yaralı subay.

Kâneti's-semâu zerkâ adlı roman, romantik akımın izlerini taşımaktadır. Nitekim geçmişten kaçma, birtakım hayallerin peşinden giderek mutluluğu başka yerlerde arama düşüncesi romantik akımın bariz özelliklerinden biridir.

Muhammed Hasan Abdullah, *Kâneti's-semâu zerkâ*'daki roman kahramanı ile Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza* romanının kahramanı Raskolnikov arasında birçok benzerliğin bulunduğunu dile getirir. Her iki roman kahramanı da belli bir kültür düzeyine sahiptir, toplum içinde yaşadıkları maddi ve manevi mahrumiyet onları suç işlemeye sevk etmiştir. Her ikisi de bu suçluluk duygusundan kurtulmayı yani toplum önünde 'beraat etmeyi' arzu etmektedir. Bunu da yaptıkları hatalara kendilerince makul ve ahlakî bahaneler üreterek gerçekleştirirler⁵⁶. Çünkü onlara 'sen özel bir insansın'⁵⁷ denmiştir. İsmâil Fehd İsmâil'in bu romanında sadece Dostoyevski'nin değil Necip Mahfûz'un *el-Lıss ve'l-kilâb (Hırsız ve Köpekler)*'ının da etkileri görülmektedir. Zira orada da yeni bir hayata başlamak istese de geçmişin gölgesinde yaşayan ve ölümün kıyısında olan bir roman kahramanıyla karşılaşmaktadır⁵⁸. Yine *el-Lıss ve'l-kilâb*'ın⁵⁹ ana kahramanı da İsmâil Fehd'in ve

⁵⁵ Fehd İsmâil, *Kâneti's-semâu zerkâ*, s. 21.

⁵⁶ Hasan Abdullah, *el-Hareketu'l-edebıyye ve'l-fıkriyye fi'l-Kuweyt*, s. 514.

⁵⁷ Fehd İsmâil, *Kâneti's-semâu zerkâ*, s. 44.

⁵⁸ Hasan Abdullah, *el-Hareketu'l-edebıyye ve'l-fıkriyye fi'l-Kuweyt*, s. 514-516.

⁵⁹ Necip Mahfûz'un *el-Lıss ve'l-kilâb* adlı romanının tahlili için bkz: Musa Yıldız, "Nobel Ödüllü Yazar Necib Mahfûz'un el-Lıss ve'l-Kilâb Adlı Romanı", *Nüşa*, 2/5 (Bahar 2002), s. 23-48.

Dostoyevski'nin roman kahramanları gibi kendisiyle manevi bir çatışma halinde olup yaptığı yanlışlara diğerleri gibi kendini avutan gerekçeler üretmektedir.

İsmâil Fehd İsmâil'in ikinci romanı ise *el-Müstenka 'âtu'd-dav'iyye'*dir. Bu romandaki kahraman da İsmâil Fehd'in ilk romanındaki kahraman gibi çevresine ve yaşadığı topluma yabancıdır. Yine burada kahramanın geçmişi ve bugünü etrafında bir olay örgüsü kurgulanmaktadır. *Kâneti's-semâu zerkâ'*da roman kahramanı kaderinden kaçarken *el-Müstenka 'âtu'd-dav'iyye'*de Hamîde⁶⁰ adlı roman kahramanının kaderiyle yüzleştiğini, kaderin cilvelerine her ne kadar karşı koymaya çalışsa da sonunda ona boyun eğmek zorunda kaldığını söylemek mümkündür. İsyankâr bir karakter olarak karşımıza çıkan Hamîde, kendine has düşünce yapısına sahip bir öğretmendir. Gazetelerde dönemin iktidarının dikkatini çeken yazılar kaleme almakta ve bu durum karısını korkutmaktadır. Savunduğu görüşlerini halka anlatıp destekçi bulmayı umarak sendikada başkanlık seçimlerine katılmayı ve yasal çerçevede bu düşüncelerini hayata geçirmeyi planlamaktadır. Ancak bir genç kızın hayatını kurtarmak amacıyla karıştığı kavgada bir kişinin ölümüne sebebiyet verdiğine hükmedilir ve müebbet hapse çarptırılır. Halbuki Hamîde kimseyi öldürmemiştir. Karısı ve yakın arkadaşı uzun süre onu hapisten çıkarmak için uğraşsa da bu hukuk mücadelesi sonuçsuz kalır. Hamîde'nin karısı, hukuk mücadelesini kazanamayınca Hamîde'nin yarım bıraktığı seçim hazırlıklarına kaldığı yerden devam eder ve başkan seçilir. Hamîde'nin arkadaşı da bu yolda Hamîde'nin karısına yardımcı olur ve ortak ortamlarda bulunmaları onları daha da birbirine yakınlaştırır. Sonunda karısı Hamîde'den boşanır ve Hamîde'nin yakın arkadaşıyla evlenir⁶¹. İşte bu olay örgüsü yine okuyucuya Necip Mahfûz'un *el-Liss ve'l-kilâb* adlı romanını hatırlatmaktadır. Orada da aynı şekilde roman kahramanı karısının ihanetine uğramış ve en yakın arkadaşıyla evlenmiştir. Yine iki romandaki ana kahramanın özgürlük için mücadele eden bireyler olması ancak birtakım sebeplerden dolayı hapse mahkûm edilmeleri iki romanda birbirine benzeyen diğer husustur.

Fehd İsmâil'e ait rubâ'iyenin üçüncü kitabı *el-Habl* ismini taşımaktadır. İlk iki romandaki kasvetin ve arada kalmışlık duygusunun hâkim olduğu atmosfer bu romanda da kendini hissettirir. Romanda genel itibarıyla Arap ülkelerinde egemen olan siyasî iktidarların, vatandaşların hayatlarını ve özgürlüklerini kontrol mekanizması sayesinde nasıl baskıladığı anlatılmaktadır. Özeldense yazar; 1962 yılında Irak'ta cereyan eden sosyal ve siyasî olayların tasvirini ve Irak halkının milli mücadele döneminde çektiği sıkıntıları, sömürge karşıtı ve tam bağımsızlık yanlısı bir aydının gözünden okuyucuya sembolik bir dille sunmaktadır. Bununla birlikte totaliter rejimin Irak'taki hapishanelerin kapılarını açması, ülkede sebepli veya sebepsiz yapılan tutuklamalar ve gözaltılar eleştirel bir dille okuyucuya aktarılmaktadır.

⁶⁰ Hamîde adı bu romanda erkek ismi olarak kullanılmaktadır.

⁶¹ İsmâil Fehd İsmâil, *el-Müstenka 'âtu'd-dav'iyye'*, Suriye: Dâru'l-Medâ li's-Sekâfe ve'n-Neşr, 1996.

Bu romanın kahramanı, adını üçüncü bölümde öğrendiğimiz Kâzım Ubeyd'dir. Bir dönem inşaat firmasında çalışan Kâzım Ubeyd, işinden ayrıldıktan sonra kendisine isnat edilen siyasî bir suçtan dolayı altı ay hapis cezası almıştır. Kendisine isnat edilen siyasî suç, 1958-1963 yılları arasında Irak başbakanı olan ve yapılan darbenin ardından idam edilen Abdulkerim Kâsım (ö.1963)'ı hicveden bir şiir yazmış olmasıdır. Hapisten çıktıktan sonra iş arayan Kâzım Ubeyd, siyasî bir suçtan dolayı hüküm gördüğü için hiçbir iş bulamaz. Yurtdışına çıkışı yasak olduğu için kaçak yollarla Kuveyt'e gitmeye mecbur kalır, orada haftalarca kanalizasyon kazısı ve yapımı işinde çalışır. Ancak '*On dört saat çalışma... karşılığında bir dinar!*'⁶² diyerek emeğinin sömürüldüğüne ve işten ayrılmaya karar verir ve işi bırakır. Kaçak yollarla geldiği Kuveyt'ten Irak'a dönmek için Kuveyt polisine teslim olur. Kuveyt polisi Kâzım Ubeyd'in kanalizasyonda çalışırken kazandığı ve biriktirdiği 20 dinara ve hanımına hediye vermek için Kuveyt'ten satın aldığı parfüm şişesine el koyar. İşte polis tarafından malı gasp edilen Kâzım Ubeyd, o zaman hırsız olmaya karar verir ve 'halat'ı evlere hırsızlık yapmak için girerken işine yarayacak bir araç olarak kullanır. O evler de tam olarak polislerin yaşadığı evlerdir!⁶³ Ayrıca yazar, roman kahramanının 'halat'la (el-habl) ilk psikolojik bağını çocukluğunda yapmış olduğu ilk hırsızlıkla ilişkilendirerek anlatır.

Yazar '*el-Habl*' adlı bu romanında kahramanına flashback (geçmişe dönme) yöntemiyle hayatını ve düşünce dünyasını anlatır. Roman kahramanı bazen gençlik ve çocukluk yıllarına döner bazen de hedeflerine ulaşamama sebeplerini sorgular halde şu an bulunduğu yoksulluk ve yoksunluk durumunu anlamaya çalışır. Romanın konusundan da anlaşılacağı üzere dönemin hem siyasî hem de sosyal durumuna ışık tutan bu çalışmada İsmâil Fehd, roman kahramanı aracılığıyla sosyopolitik meselelere dair eleştirilerini sembolik bir dille ifade etmiştir.

İsmâil Fehd İsmâil'in rubâ'iyenin son kitabı olan *ed-Dıfâfu'l-uhârâ*'da okuyucusunu bin iki yüz işçisi olan bir fabrikaya götürür. İşçilerin iş saatlerinin azaltılmasını, çalışma şartlarının iyileştirilmesini ve maaş artışı istemeleri gibi birtakım meşrû haklarını talep etmeleri, romandaki olayların odağını oluşturmaktadır. İşçiler, taleplerini elde etmek için genel grev yapmayı planlar, fabrika müdürü ise güvenlik güçlerinin yardımıyla fabrikasının işçilerini greve teşvik eden kişileri özellikle de Ahmed Abdullah, üçüncü kitabın kahramanı Kâzım Ubeyd ve Ca'fer Ali'yi tutuklatıp hapse tıkmakla tehdit eder. Nitekim Kâzım Ubeyd dışında hepsi devrin iktidarınca idam edilmiştir.⁶⁴ Bahsi geçen kahramanlar üzerinden dönemin Irak'ında hüküm süren diktatör iktidara karşı toplumsal direnişi ve bu direniş yolunda çekilen ıstırapları ele alan roman siyasî mesaj içerikli bir yapıttır adeta. İsmâil Fehd'in bu direnişte -romanda fabrika müdürünün sekreteri olan 'Fatıma' karakteri ile- kadınlara da toplumun arzu edilen müreffeh seviyeye

⁶² İsmâil Fehd İsmâil, *el-Habl*, Beyrut: Dâru'l-Avde, 1972, s. 46.

⁶³ Al-Rasheed Bushair, "The Influence of Albert Camus on the Narrative of Ismail Fahad Ismail (The Quatrain of the Illuminating Marshes as a Model)", *Association of Arab Universities Journal of Arts*, 1/1, s. 4.

⁶⁴ İsmâil Fehd İsmâil, *ed-Dıfâfu'l-uhârâ*, Beyrut: Dâru'l-avde, 1973.

çıkmasında önemli bir siyasî rol verdiği görülmektedir. Yazarın, diktatör bir rejime karşı mücadele verilirken bile direnişçilerin milli mücadelenin evrensel değerlerine sıkı sıkıya bağlı kalması gerektiği düşüncesini vurgulaması da romanda dikkate değer bir diğer husustur.

ed-Dıfâfu'l-uhrâ''ya teknik özellikleri açısından bakılacak olursa yazarın teatral anlatımdan oldukça faydalandığı, diyaloglara bolca yer verdiği, ancak birçok şeyi az kelimeyle ifade ettiğini, sustuklarının ise okuyucu tarafından malum olduğunu bilip boşlukları doldurma görevini okuyucuya bıraktığı aşîkârdır.

Mileffu'l-hâdis 67⁶⁵, İsmâil Fehd İsmâil'in ilk ve tek teatral romanıdır. Yazar, bir tiyatro oyununun temeli olan diyalogları, zaman ve mekân sınırlaması kriterlerini romanına uyarlar ve bir tiyatro oyunu metni gibi romanını kaleme alır. Nitekim Filistinli bir fırıncının hayatından kesitlerin sunulduğu *Mileffu'l-hâdis* 67'in ilk sayfasından itibaren tiyatro metni yapısında bir roman okuyacağımız aşîkârdır.

'Zaman: Şu an...

Mekân: Sorgu odası...

İki soruşturmacı eşliğinde

*Durum: İfade verme*⁶⁶

İsmâil Fehd'in bu romanını diğer romanlarından ayıran diğer bir husus da diğer romanlarda İsmâil Fehd'in okuyucuya tam bir güven duyarak sustuklarının okuyucu tarafından anlaşılacağına kanaat getirdiği görülmesidir; ancak bu romanda yazar diyalog üslubuyla yoruma açık bir cümle bırakmayarak romanın tüm muhteviyatını kendisi okuyucuya arz eder.

Roman bir sorgu odası sahnesiyle başlar ve romanda üç karakter mevcuttur: soruşturmacı, zanlı ve bu ikisinin yanından hiç ayrılmayan ve zanlı suçunu itiraf ederse buna tanıklık edecek olan şahit...⁶⁷

Mileffu'l-hâdis 67'nin roman kahramanı Filistinli fırıncının kötü talihi, fırındaki işine gitmek üzere yola çıktığı gecelerden birinde onu bir cesetle karşı karşıya bırakır. Polis, fırıncının yerde yatan kişiye yardım etmek için yaklaştığını bildiği halde fırıncının yerde yatan kişiyi öldürdüğü şüphesiyle onu tutuklar.

'Fırına çok uzak değildim. Bir inilti duydum; içimden bir ses "oradan uzaklaş!" diyordu, ancak o inleyen ses...Ya başımı alıp gidecektim ya da orada kalıp yerde yatan kişiye yardım edecektim...Bilinçsiz bir şekilde elimi ona uzattım, onu

⁶⁵ 1974 yılında neşredilmiştir.

⁶⁶ İsmâil Fehd İsmâil, *Mileffu'l-hâdis* 67, Suriye: Dâru'l-medâ, 3. bs., 1996, s. 7.

⁶⁷ Subha Ahmed Mohammed Alkam, "er-Rivâye ed-Dırâmiyye: Dirâse fi's-serdi'l-Arabiyyi'l-hadis", Doktora Tezi, Câmî'atu'l-Yermük Kulliyetu'l-âdâb, 2005, s. 137.

*kucakladım ve sessizce yere yatırdım... Kıpırdama... Ambulans çağıracağım...Birkaç dakika sonra hastanede olacaksın.*⁶⁸

Ancak polis arabası olay yerine ambulandan daha yakındır ve sorgu odasının kapıları ‘katil firıncıyı’ karşılamak üzere açılır ve bundan sonra soruşturmacı ve zanlı arasında okuyucu tahrik eden olaylar silsilesi başlar. Soruşturmacı, işlemediği bir suçtu firıncıya itiraf ettirmek için elinden geleni yapar. İtirafa ikna etmek demek hakaret, darp, tırnak çekme, polis köpeklerinin önüne atma, vücuduna elektrik verme gibi işkence yollarını kullanıp insanın erdemine, hürriyetine ve şerefine tecavüz etmek suretiyle istemediği/yapmadığı bir şeyi itirafa zorlamak anlamına gelmektedir. Bu işkenceler neticesinde zanlı, katil olmasa da soruşturmacının ve onun bağlı olduğu makamların istediği gibi katil olduğunu itiraf etmeye karar verir. Her ne kadar gerçek katil sonradan yetkililer tarafından yakalansa da suçsuz sanık işkenceye maruz kalmıştır.

İsmâil Fehd, kaos ve zulmün baş gösterdiği bir toplumda hissedilen hürriyet yoksunluğunu aslında kısa hikâye türünde yazabileceği bir çalışmaya konu edebilirdi. Ancak yazar, böyle bir konuyu okuyucuyu bunaltmayacak şekilde uzatmayı tercih etmiştir. Çünkü romanına konu edindiği sıradan insan, o dönemde toplumun içinden geçtiği o zor zamanlardaki bireylerin bir temsilcisi olduğundan, roman kahramanının kendisi ve ailesinin geçimini sağlamak için yaptıkları okuyucuda merak duygusu uyandırmıştır ve konunun roman türünde bir çalışmada ele alınmasına olanak sağlamıştır.

Romanın ismindeki ‘67’ sayısı ise Arap dünyası için mühim bir simgedir. ‘67’ sayısı ile 1967 yılında altı gün süren Arap-İsrail Savaşı hatırlatılmaktadır. Bilindiği üzere 5 Haziran 1967’de başlayan ve İsrail ile Mısır, Ürdün ve Suriye arasında cereyan eden Irak, Suudi Arabistan, Cezayir, Tunus ve Fas’ın da askerî yardımlarıyla katıldığı bu savaş İsrail’in üstünlüğüyle sona ermiştir. İsrail, Mısır’ın Sina Yarımadası’nın, Filistin’de Batı Şeria, Gazze Şeridi ile Doğu Kudüs’ün ve Suriye’deki Golan Tepeleri’nin kontrolünü ele geçirmiştir⁶⁹. Kısacası *Mileffu’l-hâdise 67* romanında anlatılanlar sadece olayların geçtiği Filistin toplumunu veya oradaki mültecilerin durumunu bize yansıtmamaktadır, aksine Filistin üzerinden 1960’lı yılların Arap toplumunun panoramik bir görüntüsünü sunmaktadır.

İsmâil Fehd İsmâil’in diğer bir romanı 1976’da yayımlanan *eş-Şiyyâh*⁷⁰’tır. Lübnan ve Filistin’de yaşanan iç savaşları, bu savaşların çıkmasının sebeplerini ve bu savaşlara dâhil olan dış ülkelerin tutumunu ele almaktadır. İsmâil Fehd gönüllü

⁶⁸ Fehd İsmâil, *Mileffu’l-hâdise 67*, s. 9.

⁶⁹ Nigar Neşe Kemiksiz, “Arap-İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları”, *Journal of Awareness, Rating Academy Journals*, 3/özel sayı (2018), s. 136.

⁷⁰ eş-Şiyyâh, Lübnan’da bulunan bir bölgenin ismidir.

bir şekilde Filistin Kurtuluş Örgütü'nün saflarında bu hareketi desteklerken bizzat müşahede ettiklerini bu romanında kaleme almıştır⁷¹.

1979 ve 1980 yıllarında ise hem Kuveyt'te yaşayan gurbetçilerin hem de Kuveyt halkının hayatlarını ve sıkıntılarını anlattığı sosyal içerikli iki romanı *et-Tuyûr ve 'l-asdikâ* ile *Hutve fi 'l-hilm*'i neşretmiştir.

Yazarın 1983, 1984 ve 1989 yıllarında neşrettiği üçlemesi *en-Nîl Yecrî Şimâlen: el-Bidâyât, en-Nîl Yecrî Şimâlen: en-Nevâtîr, en-Nîl et-Ta'am ve 'r-Râiha*'da ise Fransız saldırısı esnasında Mısır'da yaşananları konu edinmiştir. Özellikle üçlemenin ilk iki kitabında modern Mısır tarihini, Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgalini, halkın sömürgeci ve işgalcilere karşı direnişini İsmâil Fehd'in bakış açısıyla bir kez daha okuma fırsatı yakalıyoruz. Ayrıca *en-Nîl Yecrî Şimâlen: el-Bidâyât*'ta 'zorba bir hükümdar' olarak tanınan ve Napolyon'un Mısır'ı işgal ettiği dönemde Mısır'ı yöneten Memlûk beyi Muhammed Murad Bey (ö.1801)'in halka yönelik baskılarından bahsedilmektedir. İsmâil Fehd İsmâil bu serinin üçüncü kitabı olan *en-Nîl et-Ta'am ve 'r-Râiha* ile 1994 yılında Kuveyt Devleti tarafından verilen takdir ödülüne lâyık görülmüştür. Nitekim edebiyat eleştirmenleri de bu kitabın diğerlerine göre hem teknik ve üslup hem de muhtevası itibarıyla öne çıktığını dile getirmiştir⁷². Bu roman, tarihî bir şahsiyet olan Süleymân Halebî (ö.1800)'den esinlenerek onunla aynı isme sahip Filistinli roman kahramanının Filistin direnişine dair bireysel mücadelesini konu edinmektedir.

1997'de Kuveyt toplumunda yaşanan çelişkiler ve Asyalı çalışanların Kuveyt'te yarattığı kriz ise *Ba'idan 'an hunâ* (1997) adlı romanının konusunu teşkil etmektedir.

*İhdâsiyyâtu zemeni 'l-uzlet*⁷³ ve *Semâ' nâiyye* romanları ise Kuveyt'in Irak tarafından işgal edildiği zamanları hikâye etmektedir. İsmâil Fehd'in es-sübâ'iyye diye adlandırılan *İhdâsiyyâtu zemeni 'l-uzlet*'i; *eş-Şems fi burcî 'l-hût, el-Hayât Vech âhar, Kaydu 'l-eşyâ, Devâiru 'l-istihâle, Zâkiretu 'l-hudûr, el-Ebâbilîyyûn* ve *el-Asf* isminde yedi ciltlik kitap serisinden oluşmaktadır. Irak işgalini bizzat müşahede eden İsmâil Fehd, işgalin yaşandığı 1990-1991 yıllarında tarihi bir sürece ışık tutarken bu döneme dair şahsî yorum ve yargılarını da okuyucuyla paylaşmaktadır. Ayrıca devlet büyüklerinin tutumu ve halkın bu işgale direnişi tafsilatlı bir şekilde romanda kendine yer bulmaktadır. *Semâ' nâiyye* ise yazarın Irak işgaline sübjektif bakışından daha çok objektif değerlendirmeleri ihtiva etmektedir. Romanda işgalden dolayı yaşanan yağma, yıkım, yangın ve patlama gibi olayların ve psikolojik etkilerinin ötesine geçilerek bir Arap ülkesinin (Kuveyt'in) diğer bir Arap ülkesiyle (Irak'la) siyasî ilişkileri ele alınmakta, iki ülke arasında cereyan eden siyasî çatışmaya, ahlâkî

⁷¹ İbrâhîm Nasrullah, "İsmâil Fehd İsmâil ve Hikâyetu'l-likâ'...fi's-sahrâ", *Mecelletu'l-Beyân*, 582/ Aded Hâs 'ani'rivâ'i'r-râhil İsmâil Fehd İsmâil (January 2019), s. 20-21.

⁷² Sâlih, *Udebâ ve Edîbâtu 'l-Kuveyt*, s. 124.

⁷³ Aynı bir çalışmanın konusu olacak derece geniş bir muhtevaya ve hacme sahip bu romanın genel değerlendirmesine dair bkz.: Mursel Fâlih el-'Acemî, "Subâ'iyyetu zemeni'l-ihlâl", *Mecelletu'l-Arabî*, Şubat 2011, (Çevrimiçi: 02.04.2021 <http://www.3rbi.info/Article.asp?ID=2622>); Elyâsî, *el-Binâu 'l-fenni fi rivâyeti 'l-Kuvetiyye el-mu'âsra*, s. 95.

ve psikolojik gerginliğe sebep olan etkenler sebep-sonuç ilişkisine dayandırılarak anlatılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca Kuveyt halkının özelde Irak genel anlamıyla da Arap dünyasıyla olan ilişkilerini yeniden gözden geçirdiği ve iki ülke arasında yaşananlara emsal olayların tarihteki varlığını sorguladığı, bu husumete sebep olabilecek tarihî ve coğrafi hususları değerlendirdiği görülmektedir⁷⁴.

İsmâil Fehd İsmâil, 1997 yılında ise yine modern Arap aydınının değerler dünyasındaki değişimler sonucunda yaşadığı medeniyet krizini ve bu başkalaşımın neticesinde bireyin topluma yabancılaşmasını ele aldığı *Yahdusu emsi* adlı romanını neşretmiştir. İki yıl sonra ilk ve tek fantastik romanı olan *el-Kâinu 'z-zill* (1999)'ı kaleme almıştır. İsmâil Fehd bu romanda Abbasi dönemine hayali bir yolculuk yapar. Roman kahramanı üniversite son sınıf öğrencisidir, 'En Meşhur Arap Hırsızın Hayatındaki Mucizenin Nedenleri' adlı bir bitirme tezi hazırlamaktadır, Abbasi döneminde yaşamış ve adı Hamdûn b. Hamdî olan Bağdatlı bir hırsızla karşılaşır. Hırsız, hikâye kahramanının ödevine yardım etmek için onu kendi yaşadığı döneme götürür ve ona yaşadığı devre ait hırsızlıkla ve hırsızlarla ilgili birtakım manzaralar gösterir; hırsız, bu yaptığı yardımın karşılığında sevdiği kadın olan Fitnat ile evlenebilmesi için üniversite öğrencisinden yardım talep eder. Roman kahramanının odasından başlayan bu yolculuk, Muhammed Emin ve Abdullah Me'mûn'un hilafet mücadelesinden Mâlik b. er-Reyb'in hayatına kadar birçok tarihî şahsiyetin hikâyesini ihtiva eder.

Yirminci asırda toplam yirmi üç roman kaleme alan İsmâil Fehd İsmâil, XXI. asırda da roman türünde eser vermeye devam etmiş, başka bir akademik çalışmada detaylıca ele alınması gereken biri ödüllü toplamda yedi adet roman daha kaleme almayı başarmıştır. 2009'da *Misk*, 2014'te *Tuyûru 't-tâcî ve Fi hazreti 'l- 'ankâi ve 'l-hilli 'l-vefi'*⁷⁵, 2015'te *ez-Zuhûru 's-sânî li-İbni La 'bûn ve es-Sebîliyyât*, 2017'de *'Alâ 'uhdeti Hanzale* ve son olarak vefat ettiği yıl 2018'de *Sundûk esved âhar* adlı romanı neşredilmiştir.

2.4. Abdullatîf Hızır el-Hızır

Yirminci asırda Abdullatîf el-Hızır⁷⁶'a ait dört roman karşımıza çıkmaktadır. 1992'de neşredilen ilk romanı bir yandan 1960'lı yılların Kuveyt'ini diğer yandan

⁷⁴ İsmâil Fehd İsmâil'in 2000 yılında neşrettiği *Semâ' nâiyye* adlı romanın muhtevasına dair ayrıca bkz.: İbrâhim Hâc 'Abdî, "Semâu İsmâil Fehd İsmâil", *Mecelletu'l-Arabî*, February 2001, <http://www.3rbi.info/Article.asp?ID=3999> (Çevrimiçi: 02.04.2021).

⁷⁵ Bu romanıyla Arap dünyasının en prestijli ve önemli edebiyat ödülü olarak addedilen *Uluslararası Arap Romanı Ödülü*'nü kazanmıştır.

⁷⁶ Tam adı Abdullatîf Hızır Halife Abdullatîf el-Hızır'dır. 1950'de Kuveyt'te doğmuştur. 1987 yılında kısa hikâye yazarak edebî alanda çalışmalarına başlayan el-Hızır'ın yukarıda mezkûr romanları dışında *el-Yevmu 'l-mecîd ve kîsas uhrâ* (1990), *Likâ tahte 'l-entâr ve kîsas uhrâ* (1998), *el-Kursânu 'l-ahmar ve kîsas uhrâ* (2006), *Karyetu 'n-nâ'im ve kîsas uhrâ* (2013) adlı dört hikâye koleksiyonu mevcuttur. 2000 yılından sonra kaleme aldığı romanları ise şunlardır: *Muzekkirâtu ihveti 's-silâh* (2001), *Fedâke Yâ Kuveyt* (2001), *Rifâku 'r-râye* (2002), *Esdikâu 'ş-şiddet* (2003), *Munîre* (2009), *Bintu 't-tavvâş* (2012), *Dîra* (2012), *Şarmîlâ* (2014) *Hubb fî Merîh* (2015) ve *Rivâyetu 'n-Nuveyreti 'l-beydâ ve Rivâyetu safkati 'l-omr* (2016). Bunların hâricinde *Keyfe yubdi 'u 'l-edîb?* (2000), *Sîretu 'l-emîri 'l-*

bir aşk hikâyesini anlatan *Ahlâm fî muhibbi 'r-rîh'*'tir. Hikâye üslubuyla kaleme aldığı bu romanında yazarın ayrıntılı bir şekilde Kuveyt halkının milli meselelerine özellikle de geniş aile dediğimiz baba-oğul, kayınvalide-gelin, ağabey-kardeş arasında yaşanan ailevî sorunlara⁷⁷ yer verdiği görülmektedir.

Aynı yıl neşrettiği *Cengizhân tahte 'l-ibrâc'*'da ise direnişçi ve mücahit diye tanımladığı kimselerin hikâyesini anlatmaktadır. Kuveytli edip ve edebiyat eleştirmeni Fâdıl Halef, bu romana yazmış olduğu takdim yazısında bir direnişçinin hikâyesinin yazılıp yazılamayacağını sorgular. Kendisinin sorduğu bu soruya Abdullatîf el-Hızır'ın bir direnişçi olduğunu, bu sebeple de böyle bir hikâyeyi en iyi onun anlatabileceğini söyleyerek cevap verir⁷⁸.

Ve cenehati 'ş-şems ile 'l-meğîb her ne kadar bir aşk hikâyesi gibi görünse de aslında 1950-1980 yılları arasında Kuveyt toplumunda çokça karşılaşılan ailevî meselelere temas etmektedir. Kuveyt adalarından biri olan Filika adasında yaşayan roman kahramanı, sevdiği kızla evlense de annesinin baskıları sonucunda ondan ayrılır ve yaşadığı üzüntüden dolayı aklını yitirir. Bu durumdan bir süre sonra annesi onu kendisinin uygun gördüğü bir hanımla evlendirir ve bu hanımından bir çocuk dünyaya gelir. Ancak roman kahramanı gerçekten mutlu olmuş mudur, bu sorunun cevabını romanda bulamayız. Aslında burada reformist düşüncelere sahip el-Hızır'ın geleneğin eleştirisini yaptığını söyleyebiliriz. Roman yazarı, ahlakî değerlerin ihmal edilmemesini söyler; ancak gelenek ve adetlerle bu değerlerin karıştırılmamasını ve insan hayatının geleneksel normlarla şekillendirilmesinin, onu gerçek mutluluğa eriştireceği anlamına gelmediğini de ifade etmeye çalışır. Romanda dikkati çeken diğer bir konu da kayınvalide-gelin ilişkisini ele almasıdır. Bu konu o dönemin önemli ailevî meselelerinden addedilmekte olup dönemin tiyatro metinlerinde de oldukça fazla işlenen konulardan biri olduğu görülmektedir⁷⁹.

1995 yılında yayımlanan *Bâi 'atu 'l-leben* adlı romanında da İsmâil Fehd İsmâil'in *Kâneti 's-semâu zerkâ* adlı romanındaki ana kahraman gibi toplumundan ve sevdiği kadından kaçan, bunu ülkesinde yaşanan savaştan dolayı kendince geçerli sebeplere dayandıran bir kişinin hikâyesiyle karşılaşmaktayız. Yazarın modern bir konuyu anlatırken konudan uzaklaşarak geçmişe dönüp oradaki tarihî olayları romanda belgelendirerek anlatması, bugünün sorunlarına geçmişte yaşananları, gelenek ve görenekleri misal göstererek çözüm yolları sunmaya çalışması da ayrıca dikkat çeken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.5. Fâtıma Yûsuf el-Alî

mulhem eş-Şeyh Câbir el-Ahmed es-Sabâh (2009), *Sîre Mulhime li 'ş-şeyh Sa 'd el-Abdullah es-Sabâh* (2010), *Terâcîmu hukkâmi 'l-Kuveyt* (2010) adlı dört eser de kaleme almıştır.

⁷⁷ Elyâsî, *el-Binâu 'l-fennî fî rivâyeti 'l-Kuveytiyye el-mu 'âsıra*, s. 87-88.

⁷⁸ Sâlih, *Udebâ ve Edîbâtu 'l-Kuveyt*, s. 244.

⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Leyla Yakupoğlu Boran, "XX. Asırda Kuveyt Tiyatrosunun Doğuşu ve Gelişimi", *Istanbul Journal of Arabic Studies (İSTANBULJAS)*, 1/1 (2018), s. 35-69.

Fâtıma el-Alî⁸⁰'nin 1971 yılında neşredilen romanı *Vucûh fi 'z-zihâm* döneminin öncü romanlarından biri olarak addedilmektedir. Bu roman Havle el-Kazvîni, Azîze el-Mufferrec, Hulûd Abdulmuhsin eş-Şârih, Fevziyye Şüveys es-Sâlim gibi XXI. asırda edebiyat sahasında sesini duyuran kadın yazarların roman türüne rağbet etmesinde etkili olmuştur⁸¹. Ayrıca romanın sinemaya uyarlanmış olması da çalışmanın tanınırlığını artırmıştır.

Vucûh fi 'z-zihâm sadece kadın ve kadına dair meseleleri ele alan ilk roman olması hasebiyle de önem teşkil etmektedir⁸². Roman orta tabakaya mensup memur bir baba olan Ebû Hâlid'in, Mûnâ ve Ahlâm adlı iki kızının üniversitede eğitim almasını engellemesi meselesiyle başlar. Ebû Hâlid, kızlarının geleceği için endişelendiği gerekçesinin arkasına sığınıp onların evlenip yuva kurmasının istikrarlı bir hayat sürmeleri anlamına geldiğini savunur. Ancak Ebû Hâlid anneleri ve iki kızının ısrarları ayrıca lisansüstü eğitim almak için Londra'ya gitmeye karar veren Ahlâm'ın nişanlısının da talebiyle kızlarının eğitim hayatlarına devam etmelerine razı olur. Londra'ya giden Ahlâm'ın nişanlısı ve aynı zamanda amcasının oğlu olan Muhammed orada eğitim hayatından çok kendini eğlence hayatına kaptırır, merhum babasının servetinin çoğunu orada tüketir. Eğitimini tamamlayamadan beraberinde İngiliz eşi Liza ile Kuveyt'e döner. Ahlâm nişanlısının başka bir kadınla evlendiğini öğrenince hayata küser. Diğer taraftan Muhammed, İngiliz eşini Kuveyt'e ve oradaki hayata adapte etmeye çalışsa da bunu başarmak için çalışmanın nafile olduğunu anlar ve eşinden ayrılır. Muhammed, bu ayrılığın ardından bir süre Ahlâm'la yakınlık kurmaya çalışır, ancak Ahlâm istemediği sürece Ebû Hâlid de Muhammed'in Ahlâm'la görüşmesine müsaade etmeyeceğini dile getirir. Nitekim Ahlâm, Muhammed'i affetmez. Bir gün evlerine gittiğinde Ahlâm'ın başka biriyle nişanlandığını görür ve aklını yitirir⁸³.

Bu romanda görüldüğü üzere Fâtıma el-Alî, hem kadınların kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olmaları gerektiğini hem de eğitim haklarının olduğunu ve özgürlüklerini bu yolla kazanabileceklerini vurgularken öte yandan da yabancılarla evliliğin ve toplumsal etkilerinin neler olabileceği meselesini ele aldığı görülmektedir. Ayrıca Ebû Hâlid'in romanın başında kızlarının eğitimi hususunda

⁸⁰ Tam adı Fâtıma Yûsuf Abdurrahmân el-Alî'dir 1952 yılında Kuveyt'te dünyaya gelmiştir. Gazetecilik alanında 'küçük gazeteci' lakabıyla tanınan el-Alî, 1969 yılında Kuveyt'in en önemli gazetelerinden *er-Re'yu'l-âmm* ve *Mecelletu'n-nahda*'da köşe yazıları kaleme almış, ayrıca *Daily News*'te de makaleleri neşredilmiştir. Bununla birlikte Kuveyt'te neşredilen *el-Kabes* gazetesinde 'Kelime Tkalu' başlıklı köşesinde edebiyatçı, eleştirmen ve şairlerle yapmış olduğu röportajlarını yayımlamıştır. Yukarıda incelemeye tabi tutulan romanları dışında el-Alî hikâye türünde de eserler vermiştir. Bunlar; *Vechuhâ vatan* (1995), *Dimâ alâ vechi'l-kamer* (1999), *Tâ merbuta* (2004), *Li-Sumeyrâ ve ehevâihâ* (2005) adlı hikâye koleksiyonlarıdır. Fâtıma Yûsuf el-Alî'ye ait akademik çalışmalar ise şunlardır: *Abdullah es-Sâli: Racul âşe ve lem yemut* (1973), *Sûretu'l-mer'e fi'l-kıssati'l-Kuveytiyye ibbâne merhaleti'n-nıft* (1983), *el-Hirâku'l-ictimâ'î fi'l-kıssati'l-kasîra* (2006), *el-Mer'e sârîde fi'r-rivâyeti'l-Arabiyye* (2014).

⁸¹ er-Reşid Bû Şa'îr, *Mes'elelu'n-nassi'r-rivâi fi's-serdiyyâti'l-Arabiyye el-Mu'âsıra*, Abu Dhabi: Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, 2010, s. 507.

⁸² Yakupoğlu Boran, "XX. Asırda Kuveyt'te Edebî ve Kültürel Faaliyetler", s. 282.

⁸³ Bû Şa'îr, *Mes'elelu'n-nassi'r-rivâi...*, s. 508.

anne ile müzakere etmesi ve Muhammed ile görüşmesi konusunda da kızının kararını destekleyici tutumu, aile ilişkilerindeki demokratik eğilimin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fâtîma Yûsuf el-Alî, bu romanının ardından uzun bir süre edebiyat dünyasından ayrı kalmıştır. XXI. asrın ilk çeyreğinde kaleme aldığı *Sersera bi-lâ dıfâf* (2013) ile okuyucusuyla yeniden buluşmuştur.

2.6. Nûriye es-Sedânî

Yirminci asrın en önemli kadın yazarlarından ve yönetmenlerinden biri olan Nuriye es-Sedânî⁸⁴, gazete yahut dergilerde tefrika halinde neşretmeden müstakil bir çalışma olarak Kuveyt'te roman kaleme alan ilk kadın yazardır. 1968'de yazdığı ve 1972 yılında neşrettiği çalışması *el-Hirmân*'ı ilk olarak roman kahramanının ismi olan *Te'emmulât* adıyla televizyon dizisi olarak yayınlamayı düşünür ve bu düşüncesini 2 Temmuz 1968 yılında gerçekleştirir. Roman karakteri 'Emel' adıyla sahnede yerini alır ve izleyiciyi rolüyle oldukça etkiler; bunun üzerine yazar çalışmasını roman türünde 1972 yılında neşreder⁸⁵.

es-Sedânî, *el-Hirmân*'da Kuveytli genç bir kızın bireysel özgürlük mücadelesini, çalışma hayatında kadınların da söz sahibi olabileceğini ve kadınların iş hayatındaki yeterliliğini anlatmaktadır. Romandaki kadın kahraman lise öğrencisi olup aynı zamanda gazetecilik yapmaktadır. Hayali de Mısır'a gidip orada gelenekten ve sınırlamalardan uzak bir hayat kurmaktadır. Burada *el-Hirmân*'ın konu itibarıyla *Müderrise mine'l-Mirkâb* romanını bize hatırlattığını ifade edebiliriz. Her iki romanda da idealist kadın kahramanların varlığı dikkat çekici olup her ikisi de içe dönük Kuveyt toplumunu Kuveyt'e göre daha gelişmiş olan Mısır ve Irak seviyesine getirmeyi amaçlamaktadır. Bunu sağlayabilmek için de her iki romanda kadınların eğitiminin gerekliliğinin vurgulandığı görülmektedir.

Nûriye es-Sedânî'nin ikinci romanı *Vâhatu'l-'ubûr*'da ise yazarın Kuveyt toplumunda yer etmiş olan sosyal bir meseleyi ciddiyetle ele aldığını görmekteyiz. Roman, Arap asıllı genç bir kızın, anne ve babası Arap olmayan bir gençle yaşadığı gönül ilişkisini anlatmaktadır. Bu ilişki iki tarafın soylu ve soylu olmama durumu üzerinden ele alınmaktadır. Zira Kuveyt toplumunda Kuveytli erkek ve kızların evliliği konusunda eş seçimlerinde eş adaylarının bu özelliğine çok dikkat edilmektedir. Nitekim Kuveyt'te yabancılarla evliliğin bir dönem yasak olduğu da bilinmektedir.

⁸⁴ Kuveyt edebiyatının en önemli kadın yazarlarından biri olan Nûriye es-Sedânî, 1946 yılında Kuveyt'te dünyaya gelmiştir. İletişim alanında çalışan Kuveytli ilk kadın olma hüviyetine sahip yazar, radyocu olarak çalışma hayatına adımını atmıştır. Kuveyt'teki *Kadın Uyanış Hareketi Cemiyeti*'nin kurucusudur. Ayrıca ilk kadın yönetmen olarak Kuveyt sinema tarihine adını yazdırmıştır. Romanları dışında Kuveyt'te sosyal ve kültürel alanda söz sahibi kadınların hâl tercümelelerini kaleme aldığı *Târîhu'l-mer'eti'l-Kuveyt* adlı çalışması edebiyat araştırmacıları için önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar ayrıca *Sevâlifü benât* adlı bir öykü koleksiyonu da neşretmiştir.

⁸⁵ Halife el-Vekayân, *es-Sekâfe fi'l-Kuveyt: Bevâkir-İtticâhât-Riyâdât*, Kuveyt: Şeriketu Tab'ati Faysal, 6. bs., 2014, s. 367.

Vâhatu'l-'ubûr'da 'soylu' genç kız Emvâc ile melez bir genç birbirini sevmekte ve birbirleriyle evlenmek istemektedir. Ancak kızın babası gencin melez olduğunu, soylu bir ailenin kızının Arap kökenli olmayan biriyle evlenmesinin uygun olmadığını söyleyerek bu ilişkiye izin vermemektedir. Ancak genç, bu 'soylu' aileye kendini kabul ettirmek için tahsilini tamamlayıp doktor olunca Emvâc'ın ağabeyiyle arkadaşlık kurar, aileye girmeye çalışır, defalarca Emvâc'ı ailesinden ister ve sonunda Emvâc ile nişanlanır. Ancak bir süre sonra genç, Emvâc'ın babasından intikam almak için nişanı atar ve daha önceden ayaklar altına alınan şerefini kurtardığını söyleyerek Emvâc'ı terk eder⁸⁶.

es-Sedânî bu romanını aslında melez genci savunmak için kaleme aldığını, insanların ırklarına göre birbirlerine üstünlük kuramayacağını söyler, ancak romanı okurken okuyucu bir dönem Emvâc'ın babası tarafından haksızlığa uğrayan gence acımaz, çünkü es-Sedânî burada gencin huyları itibarıyla 'soylu' olmadığını okuyucuya açık bir şekilde hissettirir. Sadece Arap kökenli olmanın yahut yüksek tahsil yapmış olmanın insanın gerçekte kim olduğunu değiştirmedığını, bireyin 'soylu' olarak nitelendirilmesinin iyi ahlak sahibi olmakla mümkün olacağını vurgulamaktadır.

2.7. Leylâ el-Osmân

1980'li yıllarda neşrettiği kısa öykü koleksiyonlarıyla⁸⁷ edebiyat dünyasına adım atan Leylâ el-Osmân⁸⁸, roman türündeki ilk çalışmasını 1985 yılında yayımlamıştır. On dokuz bölümden müteşekkil *el-Mer'a ve'l-kutta* ataerkil bir ailede yetişmiş bireylerin birbirleriyle ilişkilerini konu edinmektedir. Romanda anne ve babasını bir yangın sebebiyle küçük yaşta kaybeden bir kadının 'baskıcı ve tutucu bir baba' kimliğine bürünüp kardeşinin hayatı üzerindeki tahakkümünü anlatmaktadır. Zor koşullar ve vermiş olduğu yaşam mücadelesi onu katı bir insana dönüştürmüş, kardeşini ve yeğenini koruma güdüsüyle yaptığını iddia ettiği birçok şey onların hayatlarının alt üst olmasına sebebiyet vermiştir. Ablasının kötü muamelesi

⁸⁶ Hasan Abdullah, *el-Hareketu'l-'edebiyeye ve'l-fikriyye fi'l-Kuweyt*, s. 525.

⁸⁷ Leylâ el-Osmân ve Kuveyt hikayesi hakkında bilgi için bkz: Hüseyin Yazıcı, "Kuveyt'te Modern Öykü", *Şarkiyat Mecmuası*, 11 (2009), s. 119-151; Senem Soyer, "Kuveytli Leylâ el-Osmân ve Öykücülüğü", *Kırkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1/2, 2016, s. 99-110.

⁸⁸ Leylâ Abdullah Abdullatif el-Osmân 1945 yılında Kuveyt'te doğmuştur. Edebiyatla iç içe bir ortamda büyüyen yazar 1965 yılından itibaren edebî ve sosyal meseleleri işlediği makale formatındaki ilk yazılarını çeşitli yerel gazetelerde neşretmeye başlamıştır. 1970 yılında yayımladığı *Hemesât* adlı ilk kitabı farklı mevzular üzerine kaleme aldığı makalelerini ve şiirlerini ihtiva etmektedir. Leylâ el-Osmân 1976'dan itibaren kısa öykü yazmaya başlamış, 1976 yılında *İmra'a fi inâ'*, 1979'da *er-Rahîl*, 1980'de *fi'l-Leyl Te'ti el-'Uyûn*, 1982'de *el-Hubb lehu suver*, 1987'de *Lâ yasluh li'l-hubb* ve *Fethiyye tahtâr mevtehá*, 1992'de *Hâletu hubb mecnûne* ve *Hams ve hamsûn hikâye kasîra*, 1994'te *el-Havâcizu's-sevdâ*, 1998'de *Yahdus kull leyle*, 2003'te *Hulm gayr kâbil li'l-kesr*, 2005'te *Leyletu'l-kahr* ve 2007'de *Kasîra cidden* adlı öykü koleksiyonlarını neşretmiştir. 1985'te ise Arnavutça ve Sırp-Hırvat dilinden tercüme ettiği hikâyeleri *Fi'd-dâhil âlem âhar* adlı çalışmasında yayımlamıştır. 2000 yılında *Yahdus kull leyle* adlı öykü koleksiyonu ile ödüle layık görülmüştür. Çalışmaları İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca, İsviççe, Yugoslavca, Lehçe, Çince ve Rusçaya çevrilmiştir. (Hikayeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Leyla Yakupoğlu Boran, "XX. Asırda Kuveyt'te Edebî ve Kültürel Faaliyetler", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 238-244.

sonucunda kardeşi yapmış olduğu üç evliliği de istemeden nihayetlendirmek zorunda kalmıştır. Kadının ikinci kurbanı da yeğeni Sâlim olmuştur. O da Hissa adlı bir kızla severek evlenmiş; lakin halanın Hissa hakkında yeğenini birtakım yalan yanlış sözlerle doldurması karı-kocanın arasını açmış ve Hissa yaşadığı bunalım sonucunda bir gece intihar etmiş ve yapılan soruşturma sonucunda aksini ispatlayamadığı için Sâlim hapse mahkûm edilmiştir. Sâlim avukatına defalarca Hissa'yı kendisinin öldürmediğini, bahçelerinde bulunan güzel kedi Dâne'nin ve Hissa'nın katilinin halası olduğunu söylese de beraat edememiştir. Sonunda Sâlim yaşadıkları sebebiyle aklını yitirmiş ve akıl hastanesine sevk edilmiştir.⁸⁹

Bu romanda realist ve romantik konuların iç içe işlendiği görölmektedir. Bir yandan o dönemde ataerkil bir toplumda sıkça karşılaşılan bir mesele haline gelen aile büyüklerinden bazılarının yahut birinin aile fertlerinin yaşamlarına müdahalesi konusu ele alınırken diğer taraftan erkek roman kahramanlarının hanımlarına duydukları sevgi, ancak aile büyüğü olan kadın kahramanın sevgiden yoksun bir hayat geçirmesi sebebiyle aile bireylerine de adeta sevmeyi ve sevlmeyi yasaklaması anlatılmaktadır. Dikkati çeken diğer bir husus ise Batı romanının olmazsa olmazı diyebileceğimiz intihar temasının Körfez romanında da kendine yer bulmasıdır. Nitekim Kuveyt toplumu Müslüman ve muhafazakâr bir toplum olarak addedildiği için intihar temasının Kuveyt edebiyatında yeni yeni gelişmekte olan roman türünde bu kadar erken bir zamanda kendine yer bulması şaşırtıcıdır.

Yirminci asırda el-Osmân'ın kaleme aldığı ikinci ve bu asırda neşrettiği son romanı *Vesmiyye tahrucu mine'l-bahr*'dir. Kuveyt'in eski mahallelerinde yaşayan Vesmiyye adlı genç bir kız ile Abdullah isimli bir gencin sıradan gibi gözükken aşk hikâyesini konu edinmektedir⁹⁰. Vesmiyye'nin babası pek çok ülkeye seyahat edip ticaret yapan bir tüccar, annesi ise soylu bir aileden gelen zengin bir hanımdır. Vesmiyye ve ailesi bolluk ve refah içinde büyük bir evde yaşamaktadır. Abdullah'ın babası ise vefat etmiş ve Abdullah annesi ile beraber kiraladıkları bir odada bin bir zorlukla yaşamlarını idame ettirmektedir. Abdullah'ın annesi adeta onun hem annesi hem babası olmuştur. Vesmiyye ve Abdullah küçüklükten beri zamanlarını hep bir arada geçirir, birlikte oyun oynar ve anneleriyle beraber deniz kıyısına giderler. Ancak büyüdüklerinde Vesmiyye'nin ailesi kızlarının bu şekilde sık sık Abdullah'la görünmesi istemezler. Zira geleneğin hüküm sürdüğü bir toplumda yaşıyorlardı ve komşuların onları birlikte görmesi uygun bir durum değildi. İki genç her ne kadar birbirlerini göremeseler de içlerindeki sevgi günden güne büyümüştür. Vesmiyye'nin babası ve erkek kardeşi ticaret için şehir dışına çıktıklarında Abdullah ve Vesmiyye geceleri küçükken gittikleri deniz kıyısında herkesten gizli olarak görüşürler ve evlilik hayalleri kurarlar. Yine böyle bir gece de Abdullah ve Vesmiyye sohbet ederken oraya doğru gelen bir gece bekçisini fark ederler ve bekçiye görünmemek için Vesmiyye koşarak denizin içindeki bir kayanın arkasına gizlenir. Bekçi oradan uzaklaşınca Abdullah Vesmiyye'nin olduğu yere gider; ancak

⁸⁹ Leylâ el-Osmân, *el-Mer'e ve'l-kitta*, Beyrut: el-Muessesetu'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2000.

⁹⁰ Sâlih, *Udebâ ve Edibâtu'l-Kuveyt*, s. 192.

orada onun cansız bedeniyle karşılaşır. Vesmiyye boğularak ölmüştür... Abdullah çaresizce Vesmiyye'yi denize gömer, eve gider ve olan biteni annesine anlatır. Annesi duyduklarına çok sinirlenir ancak oğlunun bu sorununu çözer. O sabah Vesmiyye'nin annesine gider ve olanı ona da anlatır. Ancak komşulara Vesmiyye'nin ölüm hadisesinin gerçek nedenini anlatamayacaklarından Abdullah'ın annesi Vesmiyye'nin annesini Vesmiyye'nin saçlarına kına koyduklarını, sabahın ilk ışıklarında onları yıkamak için beraber deniz yıkısına gittiklerini, ancak med-cezir kuvvetli olduğundan denizin Vesmiyye'yi içine çekip boğulduğunu söylemeye ikna eder. Aradan uzunca bir süre geçer, Vesmiyye'nin ailesi ile Abdullah ve annesi farklı mahallelere taşınmıştır, ancak yine anneler birbirlerine gidip gelirler. Abdullah devlette memur olarak çalışmaktadır. Uzun zaman geçse de eski mahallesinden taşınsa da sevdiği kızı gömdüğü deniz kıyısına gitmeyi asla ihmal etmez. Abdullah, Vesmiyye'nin annesinin ısrarları ve kendi annesinin torun sevme isteği üzerine annesinin uygun gördüğü bir kızla evlenir, ancak çocuğu olmadan annesi vefat eder. Annesini kaybetmenin verdiği acıyla Abdullah hem işinden hem de annesinin isteği üzerine evlendiği hanımından ayrılır ve Vesmiyye'nin cansız bedeninin gömülü olduğu deniz kıyısına yakın mahalledeki yaşamına geri döner⁹¹.

Yirminci asrın en iyi yüz Arap romanından biri olan ve ödül kazanan *Vesmiyye tahrucu mine 'l-bahr*, görüldüğü üzere sadece bir aşk hikâyesini anlatmıyor. Yazarın Kuveyt toplumunda kadınlara biçtiği rolü de ifade etmesi açısından önemli bir roman olarak karşımıza çıkıyor. Romanda kadın sadece bir anne değil, eşinin yokluğunda babayı, sorunlar olduğunda çözüm yolları sunan ve ne olursa olsun dirayetiyle ailesini ayakta tutan ve muhafazakâr bir toplumda yaşamaları sebebiyle ailesine laf gelmemesi için elinden geleni yapan kişiyi temsil ediyor. Ayrıca dönemin Kuveyt toplumunda sınıf farklılıklarının olduğunu, fakir ailelerin daha çok balıkçılık yaparak hayatlarını sürdürmeye çalıştıklarını, zenginlerin ise çoğunlukla ticaret işiyle uğraştıklarını öğreniyoruz⁹².

2.8. Velîd er-Ruceyb

Kuveyt edebiyatında öykü yazarı kimliğiyle ön plana çıkan Velîd er-Ruceyb⁹³'in yirminci asırda neşrettiği tek roman *Bedriyye* (1989)'dir. Petrolün Kuveyt

⁹¹ Leylâ el-Osmân, *Vesmiyye tahrucu mine 'l-bahr*, Kuveyt: Şeriketu'r-Rebî'ân li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1986; Velîd Hâmid Muhammed el-Ca'al, "Şi'riyyetu's-serd fî rivâyâti Leylâ el-Osmân", Yüksek Lisans Tezi, The Islamic University/Gaza, 2015, s. 8-9.

⁹² Roman hakkında detaylı bir metin tahlili için bkz: Sa'îd Sâlim, "Kırâ'a te'emmuliyye fî *Vesmiyye tahrucu mine 'l-bahr* li-Leylâ el-Osmân", *Mecelletu'n-nâşiri 'l-Arabî*, 17 (October-1990), s. 149-151.

⁹³ Kuveytli öykü yazarı Velîd Câsim Abdullatîf Sâlih er-Ruceyb, 1954 yılında doğmuştur. Mısır-Helvân Üniversitesi ve Michigan Üniversitesi'nde lisans ve yüksek lisans eğitimlerini tamamlamıştır. er-Ruceyb, ilk hikâyesini *el-Hidr*, ikinci hikâyesini *Nucûm ekall...Nucûm ekser* (1976) ve üçüncü hikâyesini *Mâ zâle'l-cihâz yedûr* (1977) adıyla *el-Hedef* dergisinde neşretmiştir. İlk öykü koleksiyonunu 1983'te *Tu'allik nukta teskut tâk*, ikincisini 1989'da *Îrâdetu'l-ma'bûd fî hâl Ebî Câsim zi'd-dahlî'l-mahdûd*, üçüncüsünü 1992'de *Talka fî sadri'simâl* ve dördüncüsünü 1994'te *er-Rih tehuzzuha 'l-eşcâr* adıyla yayımlamıştır. XXI. asırda ise roman türüne yönelmiş beş adet roman kaleme

topraklarında keşfinin ardından Avrupa'dan Kuveyt'e gelen yabancılar dolayısıyla toplumda yaşanan değişimleri anlattığı bu romanında er-Ruceyb, Kuveyt'in maddi ve manevi zenginliklerinin yabancıların müdahalesi ve dahli olmaksızın Kuveytli gençler tarafından muhafaza edilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır⁹⁴. Zira yazar Kuveyt'in yabancılar tarafından yağmalanan büyük bir tüketim pazarı haline gelmesinden endişe etmektedir. Nitekim petrol yataklarının keşfi, Avrupalıların özellikle İngilizlerin akın akın Kuveyt'e gelmesi ve burada petrol şirketleri kurup Kuveyt'in maddi kaynaklarını büyük ölçüde idareleri altına almaları Kuveyt için bir tehdit oluştuyordu. Kuveytli bu şirketlerde sadece cüz'î maaşla sıradan işçi olarak çalışabiliyordu. Ev sahibi olan Kuveyt halkı, kendi topraklarında bir nevi işçi durumuna düşüyordu.

Bedriyye romanın üç ana karakteri vardır. Biri romana ismini veren kadın kahraman Bedriyye'dir. Bedriyye, Kuveyt toplumunun çehresini tüm doğallığı ve masumiyetiyle yansıtan karakterdir. Küçük yaşta babasını kaybeden denizci bir babanın kızı olan Bedriyye, annesi ve ağabeyiyle kendini bir anda zor bir yaşam mücadelesi içinde bulur. Mahalledeki herkes tarafından sevilen Bedriyye genç bir kız olunca güzelliğiyle dikkat çeker; komşuları olan yaşlı tüccar Ebû Neşmî mahalleli dedikoducu bir kadına Bedriyye ile evlenmek istediğini söyler, o da bu talebi mahalledeki herkese yayar ve Bedriyye'nin annesi kızının başına bir şey gelmesinden korktuğundan kızını Ebû Neşmî ile evlendirmek zorunda kalır.⁹⁵ O dönemde Kuveyt toplumunda genç kızların yaşlı ve zengin erkeklerle evlendirilmesi sosyal bir meseledir. er-Ruceyb'in hikâyelerinde de yer bulan bu konuyu sosyal bir roman kaleme alırken de konu edinmeyi tercih ettiği görülmektedir.

Romanın ikinci önemli ana kahramanı Fehd'dir. Fehd, Bedriyye'nin kardeşidir. Babasının vefatıyla küçük yaşta çalışma hayatına girer. İngilizlerin el-Ahmediyye semtinde kurdukları petrol şirketinde işçi olarak çalışmaktadır. Kendi topraklarında hakır görülme Fehd'i çok rahatsız etmektedir. İşçi sınıfını temsil eden Fehd, bir gün fabrikada İngiliz yöneticilerin aralarında konuştuklarını duyar ve 1956'da Mısır-İngiltere arasında çıkan savaşta İngilizlerin Kuveyt'ten naklettikleri petrole Mısırlıları yakarak öldüreceklerini öğrenir, kendisi gibi Kuveytli arkadaşlarına bu durumu anlatır, İngilizlerin oyununa alet olmayacaklarını ve kendi servetlerini İngilizlere yedirmeyeceklerini haykırarak isyan çıkarır.

Romanın bir diğer önemli şahsiyeti Ebû Neşmî'dir. Kuveyt'teki pek çok dükkânın, evin ve iş yerinin sahibi olan Neşmî İngilizlerin petrol şirketinde de hisse sahibi bir tüccardır. Adeta kapitalist zihniyetin romandaki sembolüdür Nitekim halk arasında 'denizin ve toprağın efendisi' diye tanınır. Kendisini paraya götüren her

almıştır: *Mustik* (2008), *el-Yevmu't-tâlî li-ems* (2009), *Emmâ ba'd* (2010), *el-Hublâ yefnû ve lâ yestahdis min adem* (2011) ve *li-Tevâl* (2012).

⁹⁴ Ali er-Râ'î, *er-Rivâye fi'l-vatani'l-Arabî: Nemâzic Muhtâra*, Kahire: Dâru'l-Mustakbeli'l-Arabî, 1991, s. 492.

⁹⁵ *Bedriyye* adlı romanın özeti için bkz: Yakupoğlu Boran, "XX. asırda Kuveyt'te Edebî ve Kültürel Faaliyetler", s. 283-285.

yolu mübah olarak görür. İngilizlerle gizli gizli iş birliği yaparken arkadaşlarına onları kötüler. Para için manevi değerleri de hiçe saymada asla tereddüt etmez.

Roman; genel hatlarıyla petrol öncesi ve petrol sonrası toplumsal değişimi değerler, adet ve gelenekler ile kültür bağlamında ele alan bir portredir. er-Ruceyb petrol öncesi toplumsal hayata, evlere ve sokaklara, bayram günlerine, çocuk oyunlarına ve halkın hurafe inançlarına kadar pek çok konuyu romanında kayıt altına alır. Ayrıca zamanla zenginleşen toplumun bireylerinin insanî değerleri kaybetmemesi gerektiğini vurgulayan yazar, Kuveyt'in yeraltı zenginliklerinin de Kuveyt halkının yararına kullanılması gerektiğini dile getirir. Bununla birlikte Kuveyt'in hızlı tüketen bir toplum haline gelmesini, toplumdaki manevi ve kültürel yozlaşmayı eleştirir.

SONUÇ

Arap edebiyatında modern manada Batılı roman türünün ortaya çıkışı özellikle siyasî ve sosyal sebeplere bağlı olarak geç bir dönemde gerçekleşmiştir. Arap toplumlarının siyasî istikrarı ile modern Arap edebiyatında başlayan yenileşme çabalarının bir ürünü de yirminci asrın ikinci yarısında Arap edebiyatında yeni bir tür olan romanın kendine yer bulmasıdır. Zira okuyucunun edebiyata yönelimi ancak toplumda uygun bir sosyal yapının bulunup edebî verimlerin hitap edeceği okuyucu kitlesinin var olmasıyla sağlanır. Bilindiği üzere her bir Arap ülkesi siyasî istikrarını farklı zaman dilimlerinde sağlamakla birlikte Körfez ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması çok daha geç bir döneme tekabül etmektedir. O halde sosyal yapının roman türüne ilgi gösterecek düzeye erişiminin Körfez toplumunda 1950'lerde netice vermesi şaşırtıcı değildir. Yukarıda söylenenlerden anlaşılacağı üzere Körfez edebiyatında roman türünün ibtidâî örneklerine yirminci asrın ilk çeyreğinde rastlansa da bu çalışmalar tam anlamıyla 'roman' olarak nitelendirilemiyor. Nitekim bu çalışmalar için edebiyat eleştirmenlerinin uzun hikâye veya novella gibi tanımlamalar yaptıklarına şahit oluyoruz. Tabi ki mezkûr çalışmalara yapılan tanımlamalardaki tutarsızlık bu verimlerin içerik ve teknik hususiyetlerindeki noksanlıklar hasebiyledir. Ne tam 'roman' olabilmişler ne de öykü veya hikâye...

Genel itibarıyla Körfez ülkelerinde gelişen roman türünün ilk örnekleri ve temsilcilerinin bahsedildiği bu çalışmada, detaylı olarak modern Kuveyt edebiyatındaki durumu, verimleri ve temsilcileri ele alınmaya çalışılmıştır. Değerlendirmeye tabi tutulan romanların muhtevasına bakıldığında daha çok kültürel ve toplumsal meseleler ile halkın maddi sorunlarına yer verildiği görülmektedir. İkincil olarak irdelenen konu ise kadın-erkek ilişkisi, geniş ailede büyük aile fertlerinin gençlerin hayatlarında söz sahibi olma isteği ve yaşamlarına müdahaleleri, toplum tabakaları arasındaki eşitsizlik ve işçi sınıfın problemleridir. Kadının eğitiminin önemi, toplumdaki rolü, özgür bireyler olmasının gerekliliği ise daha çok kadın yazarların tarafından işlenen mevzuların başında gelmektedir. Romanda yukarıda bahsettiğimiz hususlar incelenirken yazarlar kimi zaman sınırlı olsa da karakterlerinin psikolojik tahlillerine de yer vermektedir. Yirminci asırda kaleme alınan romanların kahramanlarının genellikle bir kaçış içinde olduğu

görülmektedir. Bu kaçış, topluma yabancılaşmanın bir neticesi olarak daha iyi bir yaşam sürme umuduyla aileden ve ülkeden, çoğu zaman da geçmişten kaçıştır. Görüldüğü üzere yirminci asır Körfez romanında toplumuyla barışık ve mutlu bireylerle değil kendisiyle bile çatışma halinde olan kaygılı ve kimi zaman isyankâr karakterlerle karşılaşmaktadır. Ancak kadın kahramanların erkek kahramanlara göre geleceğe daha umutla baktıkları ve hayatlarını değiştirmek adına daha azimle mücadele ettikleri gözden kaçmamaktadır.

Yirminci asırda roman kaleme alan yazarlar için tam anlamıyla herhangi bir akımın öncüsüdür diyebilmek çok doğru olmayacaktır. Zira bahsedilen sebeplerden ötürü geç bir dönemde ortaya çıkan roman türünün bu kadar kısa bir süre zarfında tekamüle erişmesi mümkün değildir. Ama şunu söyleyebiliriz ki ilk dönem eserleri genellikle romantizm ve realizm akımının izlerini taşımaktadır. Ayrıca Batılı romanın en önemli temalarından olan intihar, bunalım ve kimlik arayışı temalarının erken dönem Körfez romanında kendine yer bulması, bu türün temsilcilerinin edebî eserlerini sadece toplumu bilinçlendirme adına kaleme almadığını, aynı zamanda bilinçli bir şekilde sanat kaygısı güttüklerini göstermesi açısından da önem arz etmektedir.

İncelemeye tabi tutulan yirminci asır Körfez romanının hassaten de Kuveyt romanının muhteva ve teknik özellikleri itibarıyla tamamen Batılı kimliğe büründüğünü ifade etmek doğru olmasa da takriben elli yıllık bir süre zarfında özellikle Kuveyt edebiyatında dikkate değer bir aşama kaydettiğini belirtmek uygun olacaktır. Çağdaş dönemde roman türünün Körfez'deki gelişim serüvenini ise kat ettiği yolu görmek açısından farklı bir çalışmanın konusu olacak şekilde ele almanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/Reference

Abdullah, Muhammed Hasan. *el-Hareketu'l-edebiyye ve'l-fikriyye fi'l-Kuweyt*. Kuveyt: Râbitatu'l-Udebâi'l-Kuveytiyyîn, 2014.

Abdumelik, Ahmed. “er-Rivâye...el-Mefhûm ve'l-mumârese...Tatbîkun ale'r-rivâyeti'l-Katariyye”, *el-Mecelletu's-sekâfiyyetu'l-Cezâiriyye*, (12.09.2017), <https://thakafamag.com/?p=5620>, (Çevrimiçi:09.10.2020).

Alkam, Subha Ahmed Mohammed. “er-Rivâye ed-Dırâmiyye: Dirâse fi's-serdi'l-Arabiyyi'l-hadîs”. Doktora Tezi, Câmi'atu'l-Yermûk Kulliyetu'l-Âdâb, 2005.

- al-Mana, Suad. *Arab Women Writers: A Critical Reference Guide: 1873-1999*. Edt. Radwa Ashour, vd., Trans. Mandy McClure, Kahire: The American University in Cairo Press, 2007.
- Bû Şa'îr, er-Reşîd. *Mes'elelu'n-nassi'r-rivâi fi's-serdiyyâti'l-Arabiyye el-Mu'âsıra*. Abu Dhabi: Dâru'l-Kutubu'l-Vataniyye, 2010.
- Bushair, al-Rasheed. "The Influence of Albert Camus on the Narrative of Ismail Fahad Ismail (The Quatrain of the Illuminating Marshes as a Model)", *Association of Arab Universities Journal of Arts*. 1/1 (2004), s. 1-19.
- el-Âbidîn, Zeyn. "Tatavvuru'r-rivâye fi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Su'ûdiyye". (17 December 2016), https://www.nidaulhind.com/2016/12/blog-post_76.html (Çevrimiçi: 06.09.2020).
- el-Bîl, Fâris. *er-Rivâye el-Halîciyye: Kırâ'a fi'l-ensâkı's-sekâfiyye*. Ürdün: Academic for Publishing and Distributing Co., 2016.
- el-Ca'al, Velîd Hâmid Muhammed. "Şi'riyyetu's-serd fi rivâyâti Leylâ el-Osmân". Yüksek Lisans Tezi, The Islamic University/Gaza, 2015.
- el-Ensârî, Ali Zekeriyâ. "Kıssatu'l-aded: Âşiku's-sûra", *Mecelletu'l-ba'se*. 7 (1950), s. 258-261.
- el-İbrâhîm, Tayyibe Ahmed. "Tayyibe el-İbrâhîm 'el-Beyân': Kâne'l-hisâru şedîden... Ve lem ecid muteneffesen siva'l-kitabe", *Mecelletu'l-Beyâni'l-Kuveytiyye*. 447 (October-2007), s. 92-97.
- el-İbrâhîm, Tayyibe Ahmed. *el-İnsânu'l-bâhit*. Kahire: el-Muessesetu'l-Arabiyye el-Hadîse fi't-Tab' ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2003.
- el-İbrâhîm, Tayyibe Ahmed. *el-İnsânu'l-mute'addid*. Kahire: el-Muessesetu'l-Arabiyye el-Hadîse fi't-Tab' ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2003.
- el-İbrâhîm, Tayyibe Ahmed. *Zilâlu'l-hakîka*. Kahire: el-Muessesetu'l-Arabiyye el-Hadîse fi't-Tab' ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2003.
- el-Omrî, Ulyâ Abdullah. "er-Rivâyetu's-Su'ûdiyye beyne't-tenvîr ve't-tekfîr: Kırâ'a ictimâ'iyye-târîhiyye", *Mecelletu'l-Mustakbeli'l-Arabî*. 463 (September 2017), s. 95-109.
- el-Osmân, Leylâ. *el-Mer'e ve'l-kitta*. Beyrut: el-Muessesetu'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-neşr, 2000.
- el-Osmân, Leylâ. *Vesmiyye Tahrucu mine'l-bahr*. Kuveyt: Şeriketu'r-Rebî'ân li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1986.
- el-Vekayyân, Halîfe. *es-Sekâfe fi'l-Kuveyt: Bevâkir-İtticâhât-Riyâdât*. Kuveyt: Şeriketu Tab'ati Faysal, 6. bs., 2014.
- Elyâsî, Zeyneb İsa Sâlih. *el-Binâu'l-fennî fi'r-rivâyeti'l-Kuveytiyyeti'l-mu'âsıra*. BAE: Dâiretu's-Sekâfet ve'l-İ'lâm, 2009.

- er-Râ'î, Ali. *er-Rivâye fi'l-vatani'l-Arabî: Nemâzic Muhtâra*. Kahire: Dâru'l-Mustakbeli'l-Arabî, 1991.
- es-Sa'dûn, Enîse. "Abdullah Halife fi Dav'i Tecribetihî er-Rivâiyye", *alraafed.com*. (26.12.2017), <http://www.alraafed.com/2017/12/26/%E2-21/> (Çevrimiçi:11.10.2020).
- eş-Şehvânî, Hayâ Nâsir. "Sûretu'r-racul fi'l-mutehayyili'n-nesevî fi'r-rivâyeti'l-Halîciyye". Yüksek Lisans Tezi, Qatar University, 2014.
- eş-Şemerî, Abdulfazîz. "er-Rivâyeti's-Su'ûdiyye...tehavvul ev tatavvur?", *Cerîdetu'l-cezîreti's-sekâfiyye*. 15136 (17 Cemâziyelevvel 1435). <http://www.alkhaleej.ae/home/print/8c37a268-3d08-4f8d-9faa-5247089ac47b/c9346009-1f3f-4f18-9e47-d930918f2a7f> (Çevrimiçi:23.09.2020).
- İsmâil, Fehd İsmâil. *el-Habl*. Beyrut: Dâru'l-avde, 1972.
- İsmâil, İsmâil Fehd. *ed-Difâfu'l-uhrâ*. Beyrut: Dâru'l-avde, 1973.
- İsmâil, İsmâil Fehd. *el-Müstenka'âtu'd-dav'iyye*. Suriye: Dâru'l-Medâ li's-Sekâfe ve'n-Neşr, 1996.
- İsmâil, İsmâil Fehd. *Kâneti's-semâu zerkâ*. Suriye: Dâru'l-Medâ li's-Sekâfe ve'n-Neşr, 3. bs., 1996.
- İsmâil, İsmâil Fehd. *Mileffu'l-hâdisê 67*. Suriye: Dâru'l-medâ, 1996.
- Kemiksiz, Nigar Neşe. "Arap-İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları", *Journal of Awareness*. 3/özel sayı (2018), s. 127-144.
- Murtâz, Abdümelik. *Âlemu'l-ma'rife: Fî nazariyyeti'r-rivâye (Bahs fi tekniyyâti's-serd)*. Kuwait: el-Meclisu'l-Vatanî li's-Sekâfe ve'l-Funûn ve'l-Âdâb, 1998.
- Nasrullah, İbrahim. "İsmâil Fehd İsmâil ve Hikâyetu'l-likâ'...fi's-sahrâ", *Mecelletu'l-Beyan*. sy. 582: Aded Hâss 'ani'rivâ'i'r-râhil İsmâil Fehd İsmâil, January 2019, s. 1-97. <http://alrabeta.org/Uploades/Magazines/43465.349255625.pdf>, (Çevrimiçi: 02.04.2021).
- Sâlih, Leylâ Muhammed. *Udebâ ve Edîbâtu'l-Kuveyt*. Kuveyt: Kuwaiti Writers Association, 1996.
- Sâlim, Sa'îd. "Kîrâ'a te'emmulîyye fi Vesmiyye tahrucu mine'l-bahr li-Leylâ el-Osmân", *Mecelletu'n-nâşiri'l-Arabî*. 17 (October-1990), s. 149-151.
- Sâlimîn, Âmine Bint Rebî'. "el-Bunyetu's-serdiyye li'r-rivâye ve'l-kıssati'l-kaşîra". Yüksek Lisans Tezi, el-Câmi'atu'l-Urduniyye, Kulliyetu'd-Dirâsâti'l-Ulyâ, 2002.

Şevâh, Firâs Ahmed. “el-Binâu’l-fennî li’r-rivâyeti’l-İmârâtiyye: *Rivâye min eyyi şey’in halaktu?* li’r-rivâiyye Meysâ el-Muheyri Numûzecen”. Yüksek Lisans Tezi, Al-Neelain University, 2018.

Temîm, Necât. “el-Bu’du’d-delâlî li’l-elvân: Rivâyetu Kâneti’s-semâu zerkâe Unmûzecen”, *Sahîfetu’l-hivâri’l-mutemeddin el-elektronî*. (09.08.2017), <https://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=568192>, (Çevrimiçi: 04.02.2021).

Tijani, Olatunbosun Ishaq. “Kuwait”, *The Oxford Handbook of Arab Novelistic Traditions*. Ed. Wail S. Hassan. New York: Oxford University Press, 2017.

Yakupoğlu Boran, Leyla. “XX. Asırda Kuveyt’te Edebî ve Kültürel Faaliyetler”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Yakupoğlu Boran, Leyla. “XX. Asırda Kuveyt Tiyatrosunun Doğuşu ve Gelişimi”, *Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)*. 1/1 (2018), s. 35-69.